

Eltérő preferenciák: a külhoni szavazatok mintázata Lengyelországban és Csehországban

1. Témafelvetés

2014-ben Magyarország az új választójogi szabályozással csatlakozott azon államok sorához, amelyekben a parlamenti választásokon az aktív választójognak nem feltétele az állandó belföldi lakhely, hanem a magyar állampolgárság – a „szokásos” feltételek (betöltött 18. életév stb.) mellett – önmagában feljogosít a választási részvételre.¹ A választási rendszer és a szavazatoszesítési eljárás sajátosságai azt is lehetővé teszik, hogy az magyarországi lakcímmel nem rendelkező – főszabályként levélben szavazó² – választópolgárok voksainak pártlisták közötti megoszlása megismerhető váljék. A 2014. áprilisi választásokon az előbbi választói kör több mint 95 %-a a Fideszre szavazott, amely talán még a közelmúlt politikai kontextusára is figyelemmel elképesztő fölényt jelent.³

Egy párt ilyen mértékű felülreprezentáltsága a külhoni szavazók körében felvetheti a kérdést, hogy ez a jelenség mennyiben minősül egyedülállónak. Erre tekintettel – illeszkedve jelen kötet tematikájához, de némileg bővítve azt – szükségesnek tartom áttekinteni, hogy két másik közép-kelet-európai államban, Lengyelországban és Csehországban milyen sajátosságai vannak a külhoni szavazás eredményének. Ezen belül arra keresem a választ, hogy

- a külhoni szavazatok megoszlása mennyiben tükrözi vissza a hazai pártpreferenciákat; az egyes pártok (elnökjelöltek) milyen mértékben bizonyulnak felül-, illetve alulreprezentáltak a határon túl
- összességében mely pártok, pártcsaládok rendelkeznek nagyobb támogatottsággal a külhoni szavazók körében
- a pártrendszer dinamikája milyen mértékben érezteti hatását külföldön
- a külhoni és a hazai szavazatok megoszlása közti különbségek a vizsgált időszakban inkább nőttek vagy inkább csökkentek

¹ Míg 1980-ban mindössze 17 állam adott szavazati jogot a határon túli állampolgárainak, addig ez a szám 2011-re a 100-hoz közelített. ALLEN, Nathan – NYBLADE, Benjamin – O'MAHONY, Angela: *Suffrage Beyond Borders: The Adoption of Extra-Territorial Voting Rights*. Paper presented for the 5th Southern California Comparative Political Science conference, 2013. 1. p. A 214 vizsgált ország listájára lásd: ELLIS, Andrew *et al.*: *Voting from Abroad The International IDEA Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2007. Egy másik felmérés szerint a vizsgált 144 országból 115-ben volt lehetőségük a lakóhellyel nem rendelkező állampolgároknak az egyes választásokon részt venniük. Lásd: COLLYER, Michael – VATHI, Zana: *Patterns of Extra-territorial Voting*. Working paper, Sussex Centre for Migration Research, 2007. 15. p.

Az eltérő eredmények az egyes felmérések eltérő értelmezési kereteire vezethetőek vissza.

² A levélben szavazás nem minden esetben jelent klasszikus, postai úton történő szavazást. Erről részletesebben lásd HALÁSZ Iván: *Migránsok és a választójog. A választások „transzborderizálása” a közép-európai térségben. ...*, Budapest, 2014. ...

³ A levélben leadott listás szavazatok megoszlására lásd a Nemzeti Választási Iroda honlapját: http://valasztas.hu/hu/ogvv2014/861/861_0_index.html A mandátumkiosztásra gyakorolt következményeinek elemzésére lásd: LÁSZLÓ Róbert: *A külhoni szavazatok 2014. évi országgyűlési képviselőválasztás eredményére gyakorolt hatásának vizsgálata*. In: *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választójoga témakörében*. Szerk. CSERNY Ákos. Nemzeti Köszolgálati Egyetem Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest, 2014.

- az egyes pártok külhoni népszerűségét tekintve világszerte milyen regionális egyenlőtlenségek mutathatóak ki.

Előjáróban le lehet szögezni, hogy a külhoni szavazatok megoszlásának vizsgálatát semmiképpen sem azok súlya indokolja: Csehországban az összes szavazat 0,08–0,21 %-a, Lengyelországban pedig 0,2–1 %-a érkezik külföldről.⁴ Bár akár az ilyen kis mértékű szavazatarány is befolyásolhatja egy mandátum sorsát, ahhoz, hogy a választások kimenetelére érdemi befolyása legyen a külföldi voksoknak, nagyságrendekkel több szavazatra lenne szükség. Ebből a szempontból tehát akár irrelevánsnak is tűnhet a pártok külhoni támogatottságának vizsgálata, ugyanakkor az ezen speciális szavazói kör tanulmányozása hozzájárulhat annak megértéséhez, hogy a pártpreferencia kialakításában milyen tényezők bizonyulnak meghatározónak.

Kutatásom nem előzmény nélküli, bár tapasztalataim alapján egy kevésbé vizsgált területről van szó – ez minden bizonnyal azzal is összefügg, hogy a külhoni szavazók aránya az összes szavazón belül mindkét államban alacsony.⁵ FIDRMUC és DOYLE 2006-os tanulmánya a fenti két ország vonatkozásában elemezte a migráns szavazók politikai attitűdjeit.⁶ A szerzők országonként egy választást (a 2001-es lengyelt és a 2002-es csehországit) vizsgáltak, és arra a következtetésre jutottak, hogy a migránsok szavazatainak megoszlása radikálisan különbözik a hazai pártpreferenciáktól. Következtetések alapján a migránsok politikai attitűdjeit leginkább a fogadó ország politikai-gazdasági környezete és tradíciói határozzák meg. OMAR MAHMOUD *et al.* Moldávia példáján az anyaországba visszatérő migránsok választási preferenciát vizsgálva azt mutatta ki, hogy a nyugatról visszatérők jelentősen kisebb arányban szavaznak a kommunista pártra.⁷

2. Esetkiválasztás és módszertan

Az esetkiválasztást alapvetően meghatározza az adatok megismerhetősége és hozzáférhetősége. A jelen tanulmányban vizsgált két ország mindegyikéről elmondható, hogy a külföldön leadott szavazatok megoszlása – a szavazatösszesítés technikájából adódóan – részben vagy teljesen megismerhető.⁸ Mindez távolról sem tekinthető evidenciának, ugyanis vannak államok, amelyeknél a külhoni szavazatokat olyan módon dolgozzák fel, hogy azok

⁴ A külhoni szavazatok súlyának vizsgálatára lásd: HORVÁTH Attila – SKUTA Vivien: *Szimbolikus gesztus vagy érdemi befolyás? A migráns szavazatok súlya és megoszlása a viseigrádi államokban.* In: *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választójoga témakörében.* Szerk. CSERNY Ákos. Nemzeti Közszerzői Egyetem Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest, 2014. Vö. Jan FIDRMUC – Orla DOYLE: *Does Where You Live Affect How You Vote? An Analysis of Migrant Voting Behavior.* Brunel Business School, Uxbridge. 2006. 4. p.

⁵ CARAMANI és STRIJBIS az állampolgárság, lakosság és választójogosultság hármasságának átfedése vizsgálatok kimutatta, hogy a vizsgált 21 OECD állam közül Csehország esetén az egyik legnagyobb az előbbi kategóriák egybevágósága. Lásd: CARAMANI, Daniele – STRIJBIS, Oliver: *Discrepant Electorates: The Inclusiveness of Electorates and Its Impact on the Representation of Citizens.* Parliamentary Affairs, 2013/2. 394. p. Alapvetően más képet mutat pl. Írország, ahol kb. 3 millióan rendelkeznek választójoggal, és kb. 1 millió olyan Írországban született állampolgár van, aki tartósan külföldön él (utóbbiak nem rendelkeznek választójoggal). A probléma felvetéséhez lásd: HONOHAN, Iseult: *Should Irish Emigrants have Votes? External Voting in Ireland.* Irish Political Studies, 2011/4. 558. p.

⁶ FIDRMUC–DOYLE i. m.

⁷ OMAR MAHMOUD, Toman – RAPOPORT, Hillel – STEINMAYR, Andreas – TREBESCH, Christoph: *The Effect of Labor Migration on the Diffusion of Democracy: Evidence from a Former Soviet Republic.* Kiel Working Papers, Kiel Institute for the World Economics, Kiel, 2013. 27–28. p.

⁸ A két ország pontosan ugyanezen okokból szolgált FIDRMUC és DOYLE hivatkozott kutatásának alapjául (FIDRMUC–DOYLE i. m. 5.)

megoszlása – a hazai szavazatokhoz való „hozzákeverése” miatt – nem ismerhető meg, ezáltal a külhoni szavazók pártpreferenciái rejtve maradnak.⁹

A fenti hasonlóság mellett azonban egy jelentős különbségre is ki kell térni. A külhoni szavazást lehetővé tevő államok esetében a külföldről leadott szavazatok sorsa általában különbözőképpen alakul attól függően, hogy a választópolgár rendelkezik-e állandó lakóhellyel az anyaországban.¹⁰ Amennyiben az állam több (akár egyéni, akár listás) választókerületre tagolódik, az általános megoldás az, hogy a belföldi lakóhellyel bíró állampolgárok szavazatai a lakóhelyük szerinti választókerületben kerül beszámításra (pl. Magyarországon vagy Csehországban). A lengyel szabályozás viszont nem tesz különbséget a két kategória között: valamennyi külföldről érkező szavazatot a törvény által kijelölt választókerületben (Varsó I.) dolgoznak fel.¹¹ Csehországban a külhoni szavazatok beszámítása két különböző módon történik: a belföldi lakóhellyel rendelkező választópolgár szavazatát a lakhely szerinti választókerületbe továbbítják, míg a csehországi lakcím nélküliek voksei egy sorsolás útján kiválasztott választókerületben kerülnek összesítésre,¹² méghozzá olyan módon, hogy mind a szavazatok száma, mind azok párlisták közötti megoszlása nyilvánosan hozzáférhető (országokénti bontásban is).

Bár a lengyel választási honlap adataiból megismerhetőek a külföldön leadott szavazatok párlisták közötti megoszlása (akár országokénti bontásban is), de az nem derül ki, hogy ezek közül mennyi volt a belföldi lakóhellyel rendelkező, illetve nem rendelkező választópolgár által leadott szavazat. Szemben tehát Csehországgal, itt a külföldről érkező szavazatok *en bloc* vizsgálhatóak a pártpreferenciák szempontjából. Ugyanakkor az eredmények országokénti bontásban történő visszakereshetősége különösen érdekes összefüggések kimutatására is lehetőséget teremt. Az elemezhetőséget növeli az a tény, hogy az országokénti bontás mellett a szavazóköri bontás is elérhető, ami által a több szavazókört felállító államokban a pártpreferenciák regionális egyenlőtlenségei is kimutathatóak.

A fentieket összegezve tehát Lengyelország esetén az elemzés tárgya a külföldről érkező szavazatok összessége – amelyben ugyanúgy benne van a csak átmenetileg (pl. tanulás, munkavállalás, nyaralás) külföldön tartózkodó választópolgárok voksa, mint pl. a második vagy harmadik generációs emigránsoké. Mivel a szavazatok szintjén két személyi kör nem választható szét egymástól, a kutatásból levonható következtetések szükségszerűen korlátozott érvényűek lehetnek, akár csak a két állam összehasonlítása. Csehországnál viszont a vizsgálat le van szűkítve azon határon túli cseh választópolgárokra, aki az anyaországban nem rendelkeznek lakhellyel.¹³

⁹ Ilyen pl. Szlovákia, ahol a külföldről postai úton érkező szavazatokat elkülönítetten nem összesítik. Magyarországon a hazai lakóhellyel rendelkező választópolgárok szavazatai a lakóhelyük szerinti választókerületben kerülnek beszámításra, és azok tartalma szintén nem ismerhető meg. A levélben beérkező – azaz a magyarországi lakcímmel nem rendelkező választópolgárok – szavazatok viszont külön is összesítésre kerülnek, így – amint fentebb már utaltunk rá – az ezen személyi kör szavazatainak megoszlására vannak aggregált adatok.

¹⁰ A beszámítási módszerekre lásd: HUTCHESON, Derek S.: *Measuring on citizen and on Resident Franchise in the EU: Some Methodological Considerations*. Paper prepared for ECPR General Conference, Reykjavik, 25–27 August 2011. 13. p.

¹¹ Lengyel választási kódex (Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy) 14 cikk (3) bek. Ebből tehát az következik, hogy a külföldi szavazatok feldolgozása során irreleváns, hogy a szavazónak van-e belföldi lakhelye, és ha igen, akkor melyik választókerület területén.

¹² Cseh választási tv. (247/1995 Sb. zákon o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů) 27. §

¹³ Bár a vizsgált két személyi kör különböző, a továbbiakban nem teszek különbséget a „külhoni szavazó / szavazat”, „határon túli szavazó / szavazat”, valamint a külföldi szavazó / szavazat” kifejezések között. Ezeket szinonimaként használom, jóllehet nem teljes mértékben jelentik ugyanazt. A kapcsolódó terminológia áttekintésére lásd: HALÁSZ Iván: *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2009. 50–51. p.; valamint HORVÁTH-SKUTA i. m. 62–63. p.

A pártpreferenciák kalkulációja a külhoni választási eredmények alapján történt. Az adatfeldolgozás a következő választásokat érintette:¹⁴

Lengyelország	Csehország
parlamentari választások	
2001 (N= 26 216) 2005 (N= 34 761) 2007 (N= 146 754) 2011 (N= 119 678)	2002 (N= 3 742) 2006 (N= 6 702) 2010 (N= 8 172) 2013 (N= 10 529)
elnökválasztás	
2000 (N= 57 165) 2005 – 1. forduló (N= 52 617) 2005 – 2. forduló (N= 47 796) 2010 – 1. forduló (N= 167 715) 2010 – 2. forduló (N= 79 975)	2013 – 1. forduló (N= 5 558) 2013 – 2. forduló (N= 7 684)

1. ábra
A kutatás alapjául szolgáló választások¹⁵

Amint látható, a két államban nagyságrendi különbség van az elemszámok (azaz az adott választáson érvényes szavazattal résztvevők) között: míg Lengyelországnál több tízezres, esetenként pedig százezres nagyságrendű sokaságok állnak rendelkezésre, addig Csehország esetén jóval kisebb, néhány ezres a vizsgálandó minta. A kisebb elemszám a regionális (kontinensenkénti) bontás során értelemszerűen tovább „vékonyodott”, ami azt eredményezte, hogy esetenként akár száz fő alá csökkent a vizsgált részsokaság.

A külhoni pártpreferenciák elemzése során a *felülreprezentáltság* és az *alulreprezentáltság* fogalompárral dolgozom. Egy pártot (elnökjelöltet) akkor tekintek felülreprezentáltnak külföldön (vagy egy adott kontinensen), ha a külhoni szavazók nagyobb arányban adták rá a voksukat, mint amit a párt (elnökjelölt) összesített eredménye mutat.¹⁶ (Az alulreprezentáltság értelemszerűen az előbbi inverze.) Mind a felülreprezentáltság, mind az alulreprezentáltság mértékét százalékosan adtam meg – így pl. egy párt neve mellett szereplő 130 %-os érték azt jelenti, hogy a külhoni választópolgároknál 30 %-kal (tehát nem 30 százalékponttal!) népszerűbb volt, mint a választópolgárok teljes körében.¹⁷ (Logikus módon, a 100 % alatti értékek minden esetben alulreprezentáltságot jelentenek.)

¹⁴ Az adatok rendszerezésében nyújtott segítségükért köszönetet mondok Könczöl Enikőnek, Nagy Lászlónak és Szűcs Mártonnak, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Magyar Zoltán Szakkollégium hallgatóinak.

¹⁵ Megjegyzések:

- N-nel jelölve az érvényes külhoni szavazatok száma
- Lengyelország esetén a 2000-es elnökválasztás az első, amelyre nézve a lengyel választási honlapok részletes adatokat közölnek, így a korábbi választások nem képezik a vizsgálat tárgyát
- Csehországban 2002 óta van lehetőség külhoni szavazásra, így a korábbi választások értelemszerűen kiesnek az elemzés köréből
- az államfő választása Csehországban 2013 óta történik közvetlenül
- a parlamenti választásoknál csak az alsóházi választások kerültek feldolgozásra, a szenátusiak nem

A tanulmány ábráinak mindegyike saját számításokon alapul. Az adatok forrása a választási hivatalok honlapja:

- Lengyelország: <http://pkw.gov.pl/>
- Csehország: <http://volby.cz>

¹⁶ A viszonyítás alapja tehát nem belföldön leadott szavazatok összessége, hanem az adott pártra (elnökjelöltre) belföldről és külföldről érkező szavazatok összessége. Tekintve ugyanakkor, hogy Csehországban a szavazatok 99,8–99,9 %-át, Lengyelországban pedig 99–99,8 %-át a belföldön élő választópolgárok adják le, az összesített eredmények lényegében a hazai eredményekkel egyeznek meg.

¹⁷ Megítélésem szerint ez az indikátor szemléletesebben és érthetőbben illusztrálja a pártpreferenciák közötti különbségeket, mintha csak a választási eredményeket tüntetném fel. A mutató arra is alkalmas, hogy

A külhoni szavazatokat nemcsak összességükben, hanem kontinensekként, illetve – Európán belül – országcsoportonként is elemzem azt vizsgálva, hogy külföldről szavazók körében az egyes pártok (elnökjelöltek) támogatottsága milyen egyenlőtlenségeket mutat. A regionális vizsgálat relevanciáját az adja, hogy – amint arra FIDRMUC és DOYLE is rámutatott – a külhoni szavazatói attitűdök térségenként eltérő módon alakulnak.

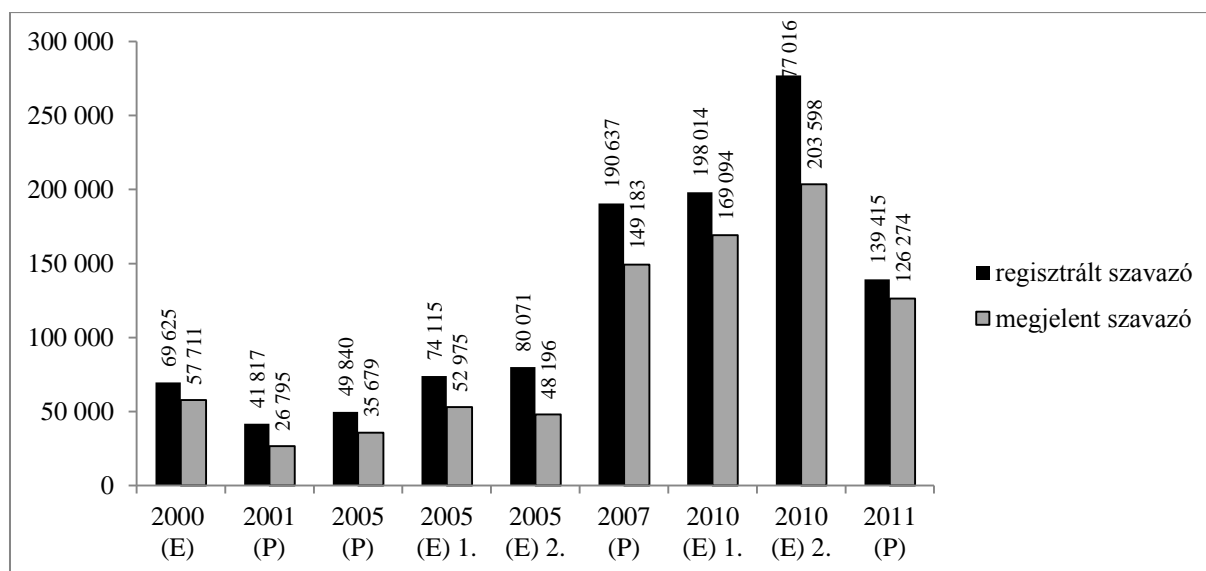
A könnyebb áttekinthetőség érdekében az egyes választások kimenetelének vizsgálatakor nem tüntettem fel a választáson induló valamennyi párt vagy elnökjelölt nevét. A relevancia határát többnyire 2–4 %-nál húztam meg; az ez alatt teljesítő pártok (elnökjelöltek) külhoni szereplése nem képezte a vizsgálat tárgyát.¹⁸

3. A külhoni preferenciák alakulása

3.1. Lengyelország

Mértékadó becslések szerint világszerte mintegy 15–20 millióra tehető a Lengyelországon kívül élő lengyel származásúak aránya, noha lengyel állampolgársággal csak töredékük rendelkezik.¹⁹ Tekintve, hogy a lengyel választási törvény a parlamenti és az elnökválasztás esetén az aktív választójogot nem köti belföldi lakhelyhez, ezeken a külhoni lengyelek is jogosultak leadni szavazatukat (amennyiben rendelkeznek lengyel állampolgársággal).²⁰ Természetesen a választások napján külföldön tartózkodó, de belföldi lakhellyel rendelkező állampolgárok is voksolhatnak

Áttekintve az elmúlt másfél évtized külhoni választási részvételeit, növekvő aktivitás rajzolódik ki.

kiküszöbölje a pártok hazai népszerűségének (azaz lényegében a választási eredményeik) ingadozásából fakadó változásokat. Amennyiben pusztán az adott párt által a külföldi szavazók körében elért eredménye kerülne feltüntetésre, a lényeg, vagyis az anyaországtól való különbözőség kevésbé domborodna ki.

¹⁸ Ez annál is inkább indokolt, mert egy marginális, néhány tized százalékot elérő párt jóval könnyebben minősülhet egy-egy kontinensen szélsőségesen felül- vagy alulreprezentáltak – különösen, ha a külhoni szavazók száma alacsony.

¹⁹ Lásd a lengyel külügyminisztérium honlapját: http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/polish_diaspora/.

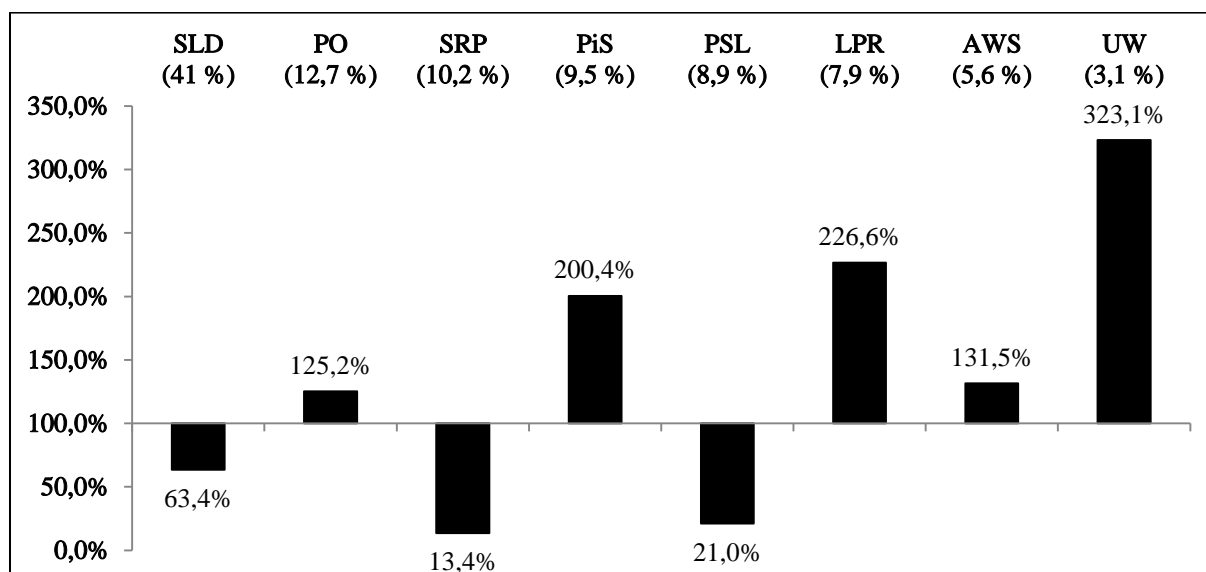
²⁰ 2011-es lengyel választási tv. (Ustawaz dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy), 10. cikkely. A korábbi választási törvény 6. cikke ugyanezen megoldással élt.

2. ábra

A külföldről szavazók száma a lengyel parlamenti (P) és elnökválasztásokon (E)

A külhoni részvétel a 2010-es elnökválasztás második fordulójában tetőzött, ekkor 200 ezernél is többen adták le a szavazatukat Lengyelországon kívül. A 2011-es visszaesés annak fényében különösen meglepő, hogy ezen a választáson – az új választójogi törvény hatályba lépése nyomán – már lehetőség volt levélben is szavazni. A levélben szavazás lehetőségét csak a 2011-es, ma is hatályban levő választójogi törvény teremtette meg,²¹ nem kis részben a 2010-es elnökválasztásokon tapasztaltak nyomán, amikor is egyes lengyel külképviseletek előtt hatalmas tömegek torlódtak fel.²²

A kutatásban megvizsgált legkorábbi, 2001-es parlamenti választás külföldi eredményei részben már előrevetítik a külhoni pártpreferenciák általános jellemzőit.²³ Bár a választásokon győztes baloldali SLD²⁴ a külföldről szavazók körében is a legnépszerűbb párt volt, a fölénye itt már kevésbé érvényesült a jobboldali pártok előtt. A PO és a PIS, mint a jobboldal későbbi meghatározó erői már az első megmértetésükön is népszerűbbnek bizonyultak külföldön, mint Lengyelországban. Különösen Kaczyńskiék pártja volt erőteljesen felülreprezentált a határon túl (mindenekelőtt Észak-Amerikában és Ausztráliában). A jobboldali populista LPR, valamint a liberális-konzervatív UW szintén markáns felülreprezentáltsággal rendelkezett a külföldi szavazók körében. A baloldali populista SRP és a centrista PSL ugyanakkor marginális (2 % alatti) támogatottsággal rendelkezett a külhoni szavazóknál.

3. ábra

A lengyel pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2001-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)²⁵

²¹ 2011-es lengyel választási tv. 62–68. cikkely

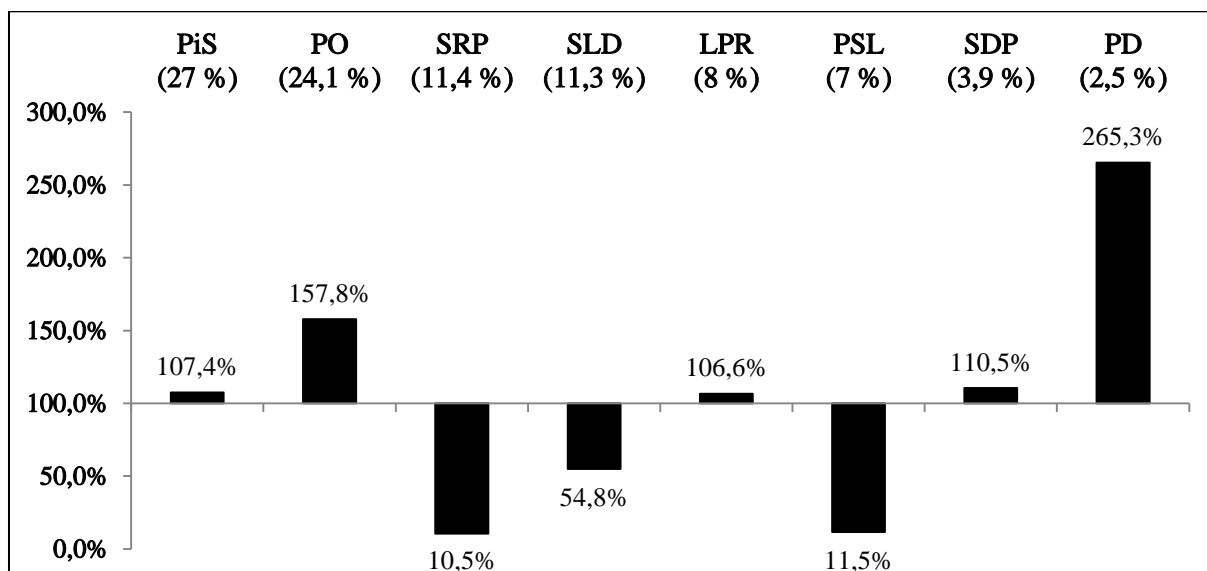
²² HALÁSZ Iván: *The Transborder Elections in Central Europe Opportunities for voting abroad and the political integration of immigrants*. Conference paper prepared for the IXth World Congress "Constitutional Challenges: Global and Local", Oslo 16–20 June 2014. 8. p.
<https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmdc/wccl/papers/ws6/w6-halasz.pdf>

²³ A 2001-es választások nyomán előálló, a korábbihoz képest meglehetősen új pártrendszer áttekintéséhez lásd: SZCZERBIAK, Aleks: *Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support*. Europa-Asia Studies, 2003/5.

²⁴ A pártok teljes nevét lásd a 3. mellékletben.

²⁵ A pártok nevei alatt az összesített (azaz lényegében a hazai) eredményük szerepel.

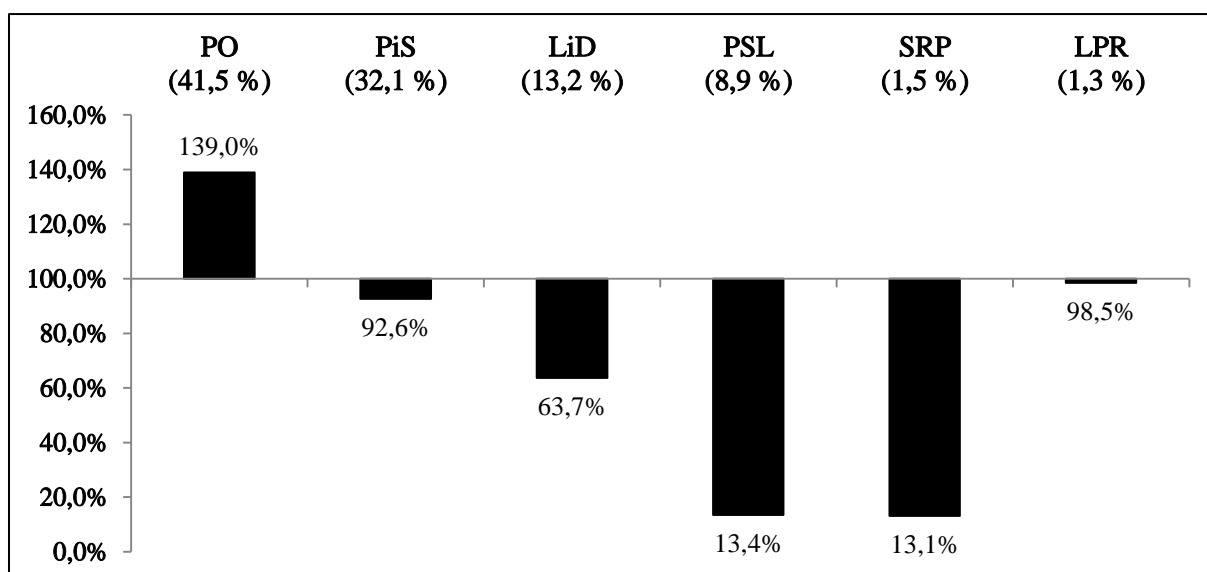
2005-ben az alulreprezentált pártok körében nem történt változás, viszont a jobboldalon jelentős átrendeződés következett be. Bár belföldön a PiS előretörése jelentősebb volt, mint a PO-é (előbbi meg is nyerte a választásokat), külföldön már a PO bizonyult a legnépszerűbb pártnak. Míg a PiS a határon túl is lényegében a hazai szavazatarányt hozta, addig a PO több mint másfélszer nagyobb támogatottsággal rendelkezett Lengyelországon kívül. Az LPR népszerűsége jelentősen visszaesett külföldön, viszont az UW bázisán létrejövő PD továbbra is a hazait meghaladó támogatottsággal rendelkezett.

4. ábra

A lengyel pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2005-ös parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

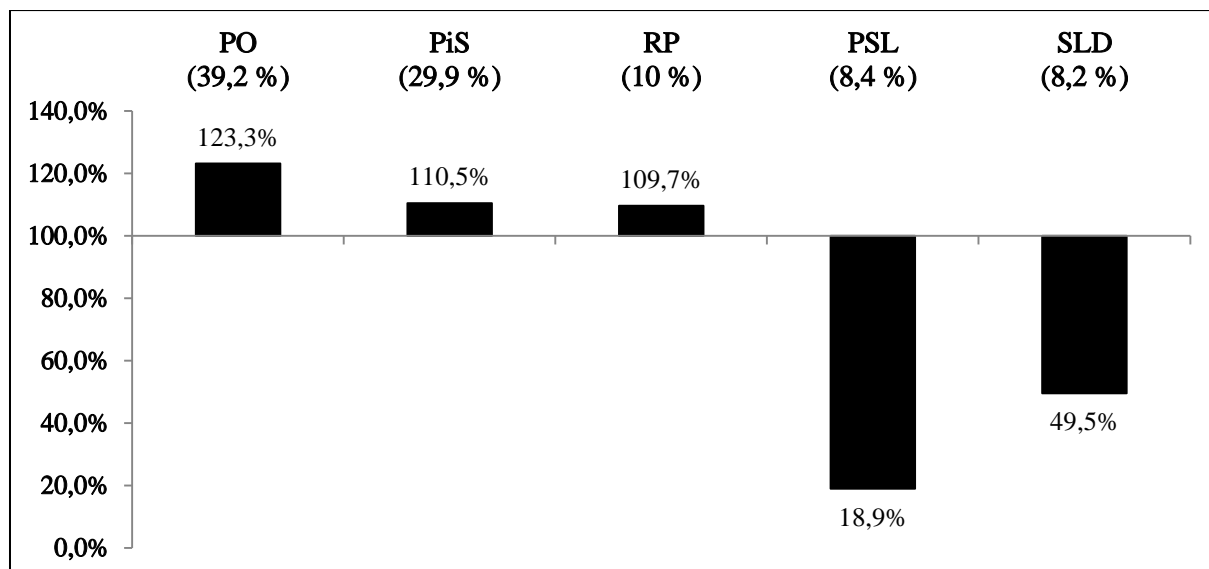
A 2007-es előrehozott választás nem hozott jelentős fejleményeket a külföldi preferenciákat illetően. Az első helyet megszerző PO támogatottsága belföldön és külföldön is tovább nőtt, és immár a külföldi szavazatok több mint 57 %-át gyűjtötték be (sőt, Nyugat-Európán 68 % felett teljesített az új kormánypárt). Az ábráról az is leolvasható, hogy a PO-n kívül valamennyi párt gyengébben szerepelt külföldön, mint otthon. (Az SLD ezúttal a LiD nevezetű baloldali összefogás keretében indult.)

5. ábra

A lengyel pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2007-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

Az eddigi utolsó parlamenti választásokon, 2011-ben a PO némileg gyengült, a PiS pedig erősödött külföldön. Az RP – különösen a jó nyugat-európai szereplésének köszönhetően – szintén felülreprezentáltak bizonyult a határon túl.

6. ábra

A lengyel pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2011-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

A külhoni szavazatok a három vizsgált elnökválasztáson is jelentős eltérést mutattak a hazai preferenciáktól.²⁶

3.2. Csehország

A tartósan Csehországon kívül élő, csehek vagy cseh gyökerekkel rendelkezők száma 2,2 millióra becsülhető (ebből mintegy 1,5–1,7 millió az Egyesült Államokban él); közülük megközelítőleg 200 ezer fő rendelkezik cseh állampolgársággal.²⁷

Lengyelországhoz hasonlóan Csehországban is növekvő aktivitást mutatnak a külhoni szavazók.²⁸ A képviselőházi választáson folyamatosan emelkedett mind a regisztrált, mind a voksukat leadó választópolgárok száma. (A 2013. januári elnökválasztás ugyanakkor valamivel alacsonyabb érdeklődést váltott ki.)

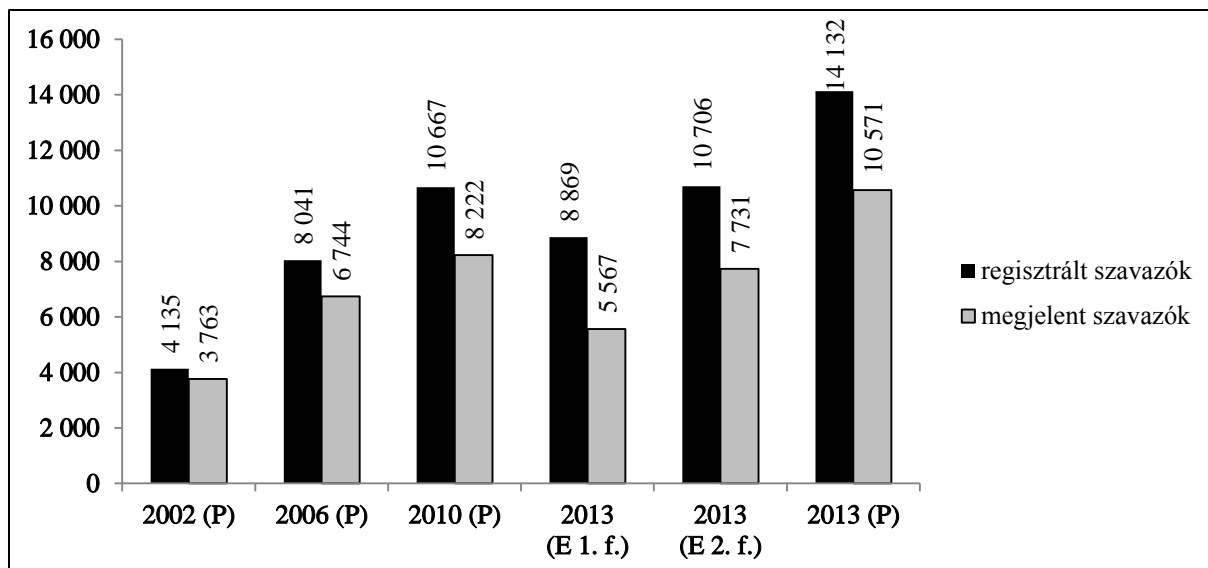
²⁶ Az adatokra lásd a 18–22. ábrát az 1. mellékletben.

²⁷ Lásd a cseh külügyminisztérium 2007-es összeállítását:

<http://www.mzv.cz/file/73462/statistikaANGL2007.pdf>

Csehország vonatkozásában vö. CARAMANI–STRUBIS i. m. 394. p. A szerzők szerint az expatriált cseh választópolgárok a hazai cseh választópolgárok 2,7 %-át teszik ki.

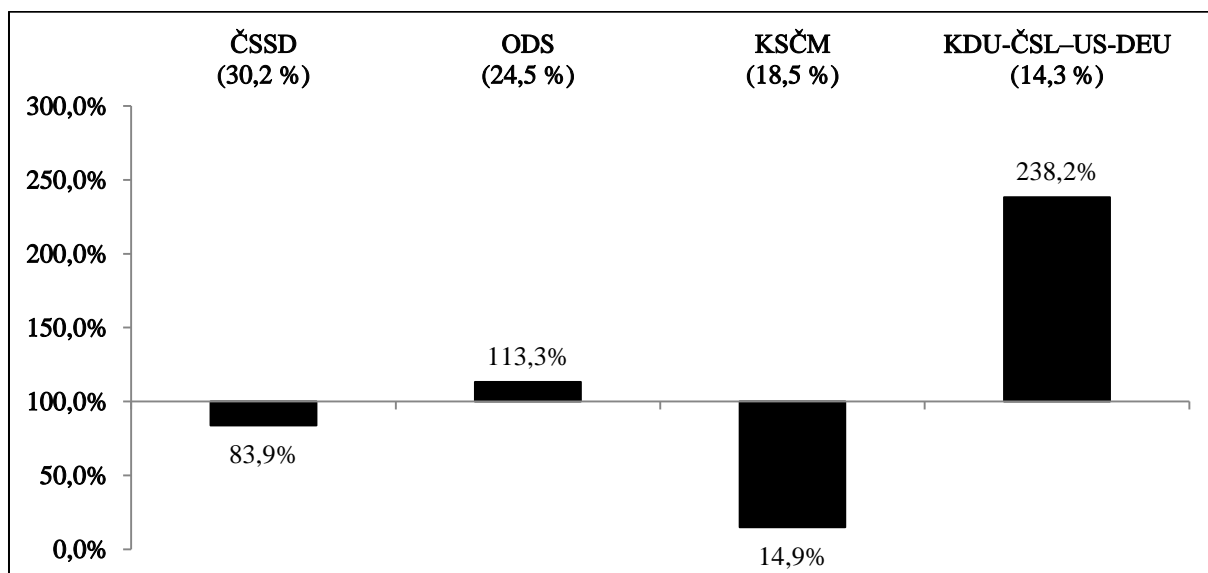
²⁸ A fentebb kifejtettek alapján Csehország esetén külhoni szavazók alatt azokat értem, akik nem rendelkeznek csehországi lakhellyel. A belföldi lakhellyel rendelkező, de külföldről szavazók számára a választási honlap nem közöl adatokat.

7. ábra

A belföldi lakóhely nélkül külföldről szavazók száma a cseh parlamenti (P) és elnökválasztásokon (E)

A hazai és a migráns választópolgárok politikai attitűdjei közötti különbségek már a külhoni szavazást elsőként lehetővé tevő 2002-es parlamenti választásokon kiütköztek. A Lengyelországnál tapasztalt jobboldali aszimmetria itt is jelen van, bár kevésbé élesen. A választásokat megnyerő szociáldemokraták külföldön enyhén alul-, az ODS pedig enyhén felülreprezentált volt. A másik két parlamenti pártnál jóval erősebbek voltak az eltérések: a kommunista párt külföldön sokkal gyengébben teljesített (az összesített szavazatarányának mindössze 14,9 %-át elérve), míg – az US–DEU-val közösen induló – kereszténydemokrata párt markánsan felülreprezentált volt a külhoni szavazók körében.

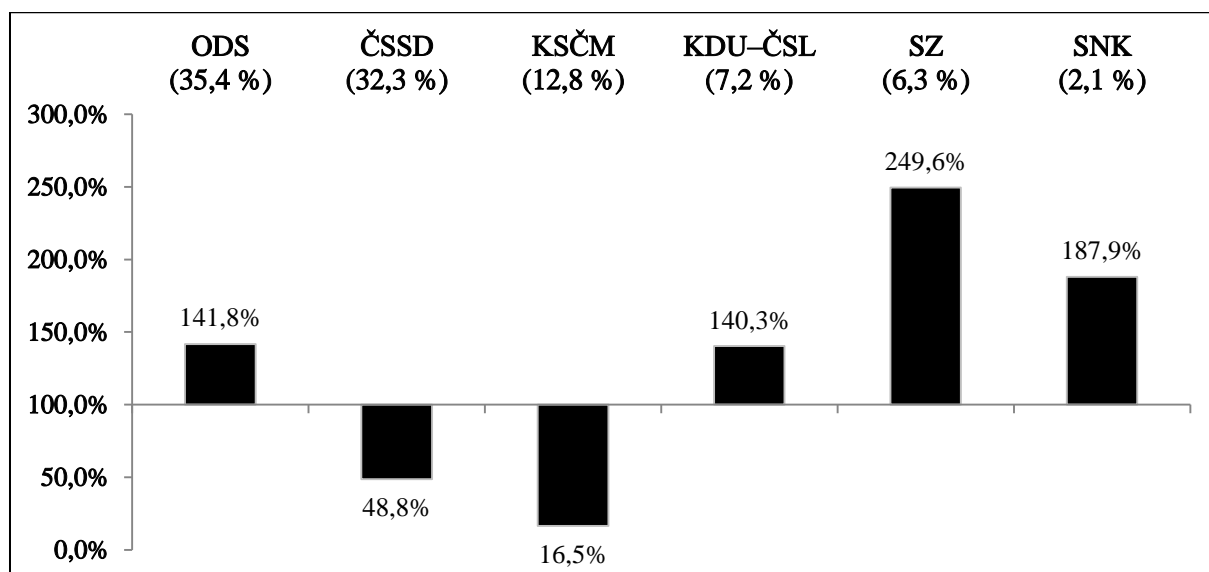

8. ábra

A cseh pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2002-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

2006-ban a migráns szavazatok körében tovább nyílt az olló a két nagy párt között. A választásokon győztes polgári demokraták külföldön immár közel másfélszeres felülreprezentáltsággal rendelkeztek, míg a szociáldemokraták támogatottsága a hazainak a felét sem érte el. A kommunista párt külföldi népszerűsége ezúttal is marginális maradt,

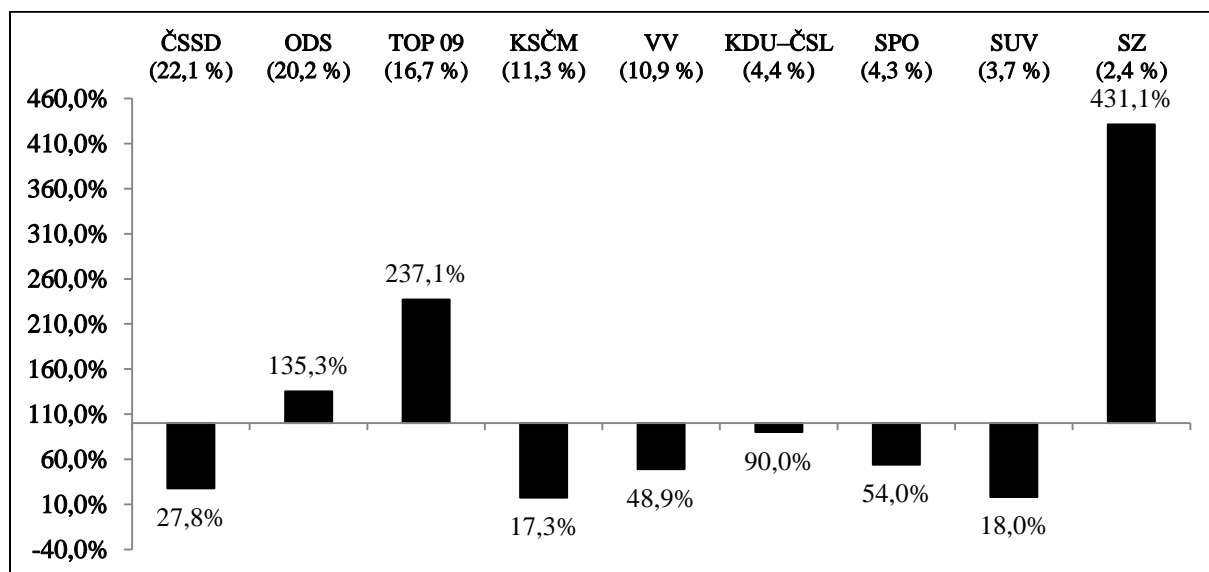
ugyanakkor a zöldeknek arányaiban mintegy két és félszer több külföldi szavazója volt. Bár a parlamentbe nem jutottak be, az európai demokraták szintén markánsan felülreprezentáltak voltak külföldön.

9. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2006-os parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

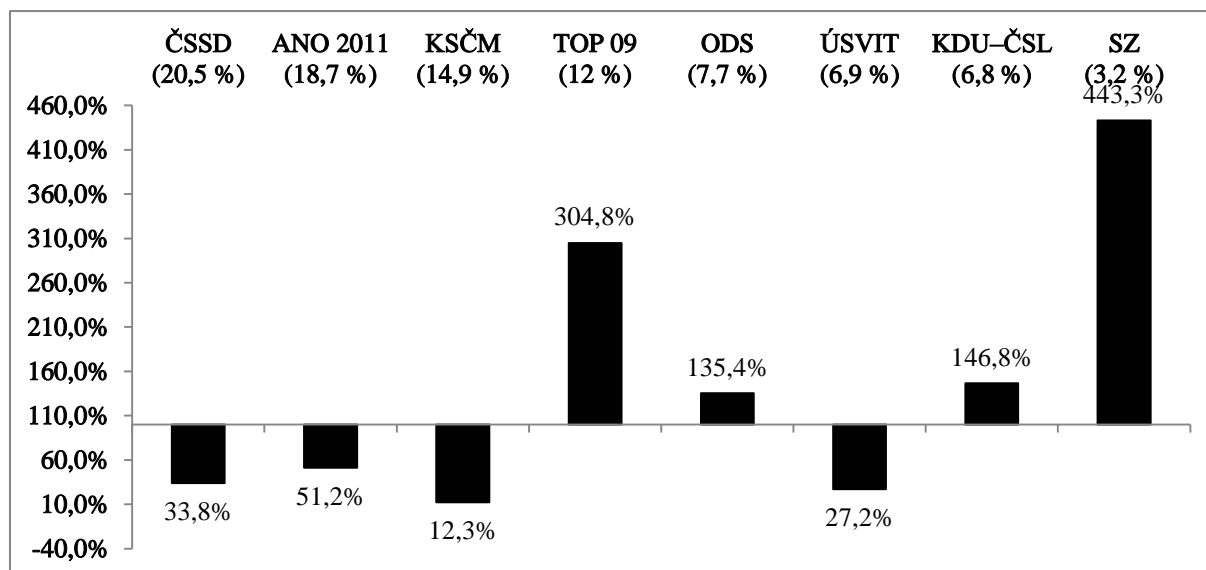
A 2010-es választások radikális átrendeződést hoztak a cseh pártrendszerben. Amint a 10. ábrából kitűnik, a kilenc legerősebb pártból csak három bizonyult felülreprezentáltnak a külföldi választópolgárok körében. A választások előtt mindössze egy évvel alakult TOP 09 kiugróan jól szerepelt a határokon túl (a hazai 16,7 %-kal szemben külföldön közel 40 %-ot ért el). A zöld párt több mint négyszeres felülreprezentáltsága annak fényében értékelendő, hogy az összesített eredményük mindössze 2,4 % volt. Kiemelendő továbbá, hogy a TOP 09 mellett a másik új parlamenti párt, a VV külföldön messze elmaradt a hazai eredményétől.

10. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2010-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

A három évvel későbbi előrehozott választásokon erősödött a TOP 09 külföldi felülreprezentáltsága, ami azonban csak annak volt betudható, hogy belföldön lényegesen több szavazót veszített, mint külföldön. A két új parlamenti párt (ANO 2011, ÚSVIT) a határon túli szavazók körében sokkal kevésbé bizonyult népszerűnek, mint az anyaországban.

11. ábra

A cseh pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága a 2013-as parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

Az első közvetlen elnökválasztásra 2013-ban került sor Csehországban. A külhoni szavazatok Karel Schwarzenbergnek, a TOP 09 jelöltjének igen erős fölényét hozták. Az első fordulóban elért 23,4 %-os, majd a második fordulóban elért 45,2 %-os összesített eredményével szemben a külhoni választópolgárok 54,3 %, illetve 84,2 %-a támogatta.²⁹

4. Következtetések

4.1. A pártpreferenciák megoszlása

1. A kutatási adatokból levonható egyik legfontosabb következtetés az, hogy a **baloldali pártok mindkét ország valamennyi választásán jelentősen alulreprezentáltak** voltak a külhoni szavazók körében. 2002-ben Csehországban a szociáldemokraták a hazai támogatottságuknak még mintegy 84 %-át érték el külföldön, azonban később 50 %, majd 30 % alá csökkent a rájuk szavazó külföldi cseh választópolgárok aránya. A KSČM egyenletesebben teljesített: a hazai eredményeiknek folyamatosan mindössze kb. 12–17 %-át érték el külföldön (ez 2–3 %-os támogatottságot jelent a határon túl). Egy kisebb szociáldemokrata formáció, az SPO 2010-ben alig maradt el az 5 %-os parlamenti küszöbtől; a határon túl viszont alig jutott 2 % fölé. Lengyelországban az SLD esetén annyiban más a kép, hogy a 2000-es években néhol (Ázsiában és a posztkommunista Európában) jobb eredményeket ért el, mint otthon, viszont összességében a lengyel baloldali párt is erősen alulreprezentált volt külföldön (arányaiban kb. fele annyi szavazóval).³⁰ Kivételt jelentett az SDPL, amely 2005-ben a hazai 3,9 %-kal szemben külföldön 4,3 %-ot ért el.

²⁹ A számításokra lásd a 27–28. ábrát az 1. mellékletben.

³⁰ A lengyel pártrendszernek ugyanakkor van olyan sajátossága, hogy az SLD a 2001–2005-ös ciklusát követően olyan súlyos vereséget szenvedett, hogy váltópárti jellege megszűnt, és az azóta elért 10–15 % alatti eredményei

Kiemelendő, hogy a baloldal alulrepresentáltságát az elnökválasztások is visszaigazolják. Lengyelországban mindhárom vizsgált államfőválasztásnál lényegesen kisebb (a hazainak 52–62 %-a) volt a baloldali jelölt támogatottsága a külföldről szavazók körében. Csehországban a 2013-as elnökválasztás hasonló eredményeket hozott: Zeman külföldön arányaiban fele annyi (a második fordulóban pedig harmad annyi) szavazatot sem kapott, mint belföldön.

A baloldal folyamatos és markáns alulrepresentáltsága annak ellenére mutatható ki, hogy a balközép pártok a vizsgált időszakban többször is kormányon voltak (Lengyelországban 1997–2001 között az SLD, Csehországban 2002–2006 között, valamint 2013-tól a ČSSD a koalíciós kormány vezető ereje). Emellett Lengyelországban 2000-től 2005-ig egy baloldali államfő volt hivatalban.

2. A fentiek fényében értelemszerűen adódik a másik fontos következtetés: **a domináns jobbközép erők mindkét országban lényegesen jobban szerepeltek külföldön, mint belföldön.** Lengyelországban 2005-től messze a PO a legnépszerűbb párt külföldön; a hazai szavazatarányukat lényegesen meghaladó támogatottsággal rendelkeznek a külhoni szavazók körében. A PSL, a mérsékelt jobboldalhoz sorolható kis agrárpárt ugyanakkor nagyon alacsony támogatottsággal rendelkezik a határon túl: a hazai 7–9 %-os eredményeivel szemben külföldön rendre 1–2 %-os a támogatottsága.

Csehországban 2002-ben a KDU–ČSL, 2006-ban az ODS, 2010-ben és 2013-ban pedig a TOP 09 bizonyult a legnépszerűbb pártnak a határokon túl. Kiemelendő, hogy mindhárom előző párt valamennyi vizsgált választáson nagyobb – és többnyire lényegesen nagyobb – támogatottsággal rendelkezett a migráns választópolgárok körében, mint Csehországon belül. (A külhoni voksok 60–70 %-át rendre a fenti három párt szerezte meg.)

3. **A szélsőséges, radikális, populista, és/vagy esetenként inkohérens ideológiájú pártok – néhány kivétellel – összességében jóval kevesebb támogatóval rendelkeznek külföldön, mint az anyaországban.**

Lengyelországban mindez igazolható a baloldali populista (ugyanakkor nacionalista) agrárpárt, az SRP példáján, amelynek külhoni támogatottsága akkor is elenyésző volt, amikor 10 % feletti eredményekkel került be a parlamentbe. Vitatható, hogy a PiS ebbe a kategóriába sorolható-e, vagy az 2. pontnál kellett volna megemlíteni;³¹ az viszont megállapítható, hogy a népszerűség külhoni kiterjesztésében 2005-től nem volt olyan sikeres, mint a PO. 2005-ben és 2011-ben csak kevéssel kapott több szavazatot külföldön, 2007-ben viszont alulrepresentált volt. A 2005-ös és a 2010-es elnökválasztás második fordulója szintén alulrepresentáltságot hozott a PiS jelöltjei számára.

Csehországban a radikális és/vagy populista erők gyenge külhoni teljesítménye egyrészt a szélsőbalt megtestesítő kommunista párt külhoni sikertelenségében nyilvánul meg, másrészt pedig az utóbbi két választáson befutott – és a VV kivételével a választásokat megelőzően mindössze néhány évvel vagy hónappal alapított – három párt példáján mutatható be. (A negyedik új párt, a TOP 09 viszonylag egyértelműen besorolható a jobbközép erők közé.)³²

messze elmaradnak a két nagy jobboldali párt (PO és PiS) mögött. Erről részletesebben lásd: MARKOWSKI, Radoslaw: *The polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system?* West European Politics, 2006/4., valamint MARKOWSKI, Radoslaw: *The 2007 Polish Parliamentary Election: Some Structuring, Still a Lot of Chaos.* West European Politics, 2008/5., továbbá SZCZERBIAK, Aleks: *Poland (mainly) chooses stability and continuity: The October 2011 Polish parliamentary election.* SEI Working Paper No. 129, University of Sussex, 2011.

³¹ A PiS „besorolásának” nehézségéről lásd: WOJTAS, Kinga: *Poland.* In: *Populist Political Parties in East-Central Europe.* Szerk. HAVLÍK, Vlastimil – PINKOVÁ, Aneta. Masaryk University, Brno, 2012. 169–170. p.

³² A TOP 09 karakteréhez lásd: SPÁČ, Peter: *New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?* In: *Alternative Politics? The Rise of New Parties in Central Europe.* Szerk. MESEŽNIKOV, Grigorij

Sem a VV-nek, sem a „one-man show” jellegű, az egész politikai elitet támadó ANO 2011-nek, sem a – szintén egyemberes – romaellenes, közvetlen demokráciára apelláló Usvitnek nem sikerült a hazai eredményeket külföldön hoznia: külföldön mindhárom párt fele-negyed annyi szavazatot kapott, mint az anyaországban.³³ A nacionalista hangvételű, EU-ellenes Suverenita 2010-ben nem sokkal maradt el az 5 %-os parlamenti küszöbtől – külföldön viszont ötödannyi szavazatot sem kaptak.

Az egyetlen radikális-populista párt, amely külhonban erősebbnek bizonyult, az LPR volt. 2001-ben a jó észak-amerikai eredményeknek köszönhetően (a kontinensen ez a párt volt a legnépszerűbb) közel másfélszer nagyobb támogatottsággal rendelkeztek a külhoni szavazók körében. (A 2005-ös külhoni eredményei viszont már csak alig haladták meg a hazait.)

4. Egyes kisebb, konzervatív-liberális pártoknak is sikerült a hazait lényegesen meghaladó népszerűsége szert tenni külföldön. Lengyelországból ide sorolható a liberális, elsősorban a magasabban képzettek és fiatalok között népszerű UW (2001-ben a hazai 3,1 %-kal szemben külföldön 10 % feletti eredményt ért el) és a PD (2005-ben közel háromszor népszerűbb volt a külhoni szavazóknál). Csehországban az SNK–ED-t lehet megemlíteni, amely 2006-ban közel kétszer népszerűbb volt az anyaországon kívül.

5. A fenti kategóriák egyikébe sem illeszthető bele a cseh zöld párt, amely 2006 óta a külhoni szavazók körében immár a harmadik választás óta rendkívül (2,5–4,4-szeres) mértékben felülreprezentált. A zöldek 2010-ben a harmadik, 2013-ban már a második legnagyobb támogatottsággal rendelkeztek a határon túl (de a parlamentbe egyik alkalommal sem jutottak be).

4.2. A külhoni preferenciák rugalmassága

Érdekes vizsgálati szempont lehet annak tanulmányozása, hogy a külföldi szavazatok megoszlásában mennyiben tükröződik vissza a pártrendszer dinamikája – értve ez alatt azt, hogy a pártok választási eredményeinek hullámozása milyen mértékben jelenik meg a határon túli választópolgárok körében. Rugalmatlanságról – a kifejezés közgazdaságtani értelméből kiindulva – akkor beszélhetnénk, ha az adott párt támogatottságának növekedése vagy csökkenése egyáltalán nem (vagy csak kisebb mértékben) jelenik meg a külföldről beérkező szavazatokban. (Természetesen az is elképzelhető, hogy a párt szavazataránya ellentétes irányú mozgást végez belföldön és külföldön.) Ezzel szemben a rugalmasság azt jelenti, hogy ha pl. egy párt támogatottsága a felére zuhan, akkor – ezzel egyidejűleg – a külhoni szavazók körében is ugyanilyen mértékű a visszaesés. Tekintve, hogy a fentiek vizsgálata elsősorban a választási piacon stabilan, hosszabb ideje jelen levő, nem marginális támogatottságú pártok esetén lehetséges, az elemzés nem érinti valamennyi fentebb tárgyalt pártot.

Lengyelországban a PO szavazatokból való részesedése egyértelmű párhuzamot mutat a párt hazai teljesítményével: mind a 2007-ig tartó emelkedés, mind pedig a 2011-es visszaesés

- GYÁRFÁSOVÁ, Olga – BŰTOROVÁ, Zora. IVO, Bratislava, 2013. 132. p., valamint HAVLÍK, Vlastimil: *The Czech Republic*. In: *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Szerk. HAVLÍK, Vlastimil – PINKOVÁ, Aneta. Masaryk University, Brno, 2012. 103.

³³ A VV, az ANO 2001 és az Usvit egyáltalán nem karakterizálható a klasszikus politikai-ideológia jegyekkel. A VV leírására lásd HAVLÍK i. m. 115–117. p.; az utóbbi két párt jellemzésére lásd: STEGMAIER, Mary – LINEK, Lukáš: *The parliamentary election in the Czech Republic, October 2013*. Electoral Studies, 2014/2. 3. p., valamint HAUGHTON, Tim – NOVOTNA, Teraza – DEEGAN-KRAUSE, Kevin: *The Czech paradox: Did the winner lose and the losers win?* Washington Post, 2013. október 30.

<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/10/30/the-czech-paradox-did-the-winner-lose-and-the-losers-win/>

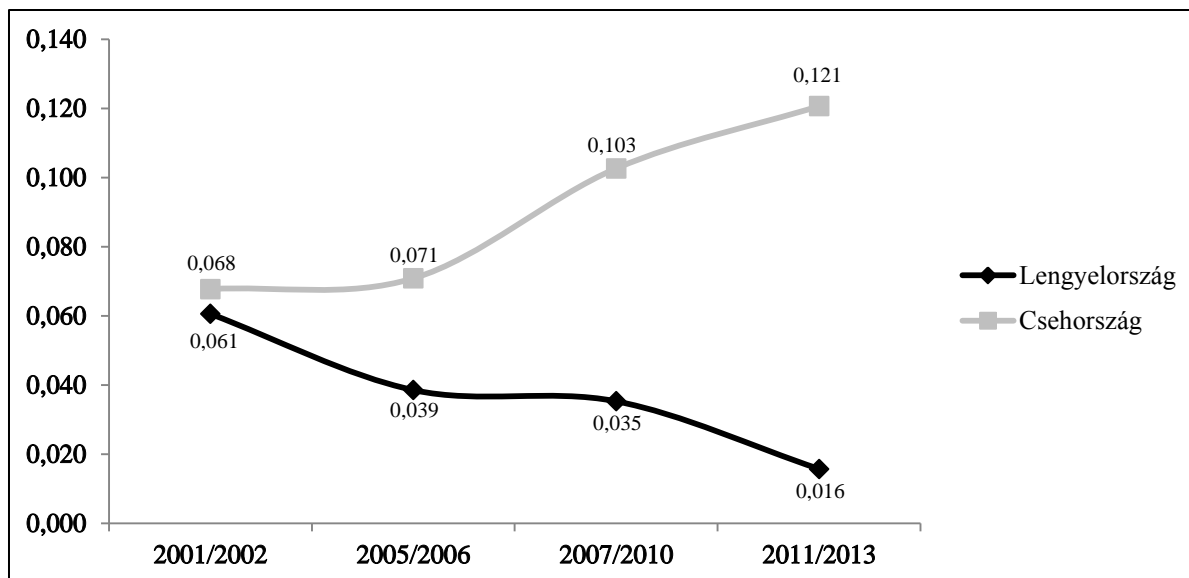
megjelenik a külföldi szavazatokban – bár utóbbiaknál ez nagyobb arányú volt. A PiS esetében 2007-től a két választói körtől kapott támogatás jóval kisebb különbségeket mutat; a külhoni preferenciák változása nem tér el jelentősen a párt összesített szavazatarányának változásaitól. Az SLD-nél a két görbe egymással látványosan párhuzamosan fut, vagyis a külhoni szavazóknál viszonylag pontosan leképeződik a párt támogatottságának alakulása.

Az adatokból az rajzolódik ki, hogy a belföldi és a külhoni pártpreferenciák nagyrészt azonos irányú ingadozást mutattak Csehországban is, de csak ez 2006-tól igaz. Az ODS nagyarányú szavazatvesztése 2006-ról 2010-re, majd 2010-ről 2013-ra a külhoni voksokban is visszaigazolódott; a görbék egymással közel párhuzamosan futnak lefele. A ČSSD-nél 2002-ről 2006-ra élesen elütött a támogatottság alakulása a két választói csoportban. Míg a szociáldemokrata párt választási eredménye enyhén növekedett, addig a külhoni szavazóknál nagyot zuhant a támogatottsága. Ugyanakkor a 2006–2013-as időszakban már közel együtt mozogtak a görbék: a 2010-es visszaesés a külhoni szavazatokban is detektálható, és a 2013-as változások is közel vannak egymáshoz. A KDU–ČSL választási eredménye 2002-ről 2006-ra a felére zuhant vissza,³⁴ azonban Csehországon kívül jóval nagyobb szavazatvesztéséget szenvedtek el. Ezt követően a két görbe megközelítőleg együtt mozog; a 2010-es újabb visszaesés és a 2013-as erősödés is kimutatható a külhoni szavazatoknál. A zöld párt 2002-ben szinte pontosan ugyanolyan szavazataránnyal rendelkezett belföldön és külföldön is (2,4–2,5 %). 2006-ra az országban belül és kívül is emelkedett a párt népszerűsége (külföldön sokkal nagyobb mértékben). A 2010-es visszaesés, majd a 2013-as kis mértékű növekedés szintén megjelent a határon túlról érkező szavazatokban. Az előző pártokkal szemben a kommunista párt támogatottsága Csehországon kívül olyan alacsony volt és szűk sávban (1,8–2,8 %) mozgott, hogy ennek a típusú vizsgálatnak itt nincs értelme.

4.3. Divergáló vagy konvergáló preferenciák?

A kutatásba bevont választások száma és az elemzés által átfogott bő egy évtizedes időtáv lehetővé teszi annak vizsgálatát is, hogy a külhoni szavazatok tendenciájukat tekintve egyre inkább közelítenek a hazai preferenciákhoz vagy éppen egyre inkább különböznek azoktól. (Hozzáteve természetesen, hogy a hazai pártpreferenciák is alapos átrendeződést mutattak a 2000-es években.) A kérdés eldöntéséhez a vizsgált parlamenti választásokon induló pártok által elért összesített és külhoni szavazatarány különbségét vettem alapul. Annak érdekében, hogy a nagyobb pártoknál detektált – az összesített (kvázi hazai) és külhoni szavazatarány közötti – különbségek hangsúlyosabban jelenjenek meg, a különbségeket összesítés előtt négyzetre emeletem.

³⁴ Minden nagyrészt azzal magyarázható, hogy 2002-ben a KDU–ČSL az US–DEU formációval együtt indult, míg 2006-ban egyedül.

12. ábra

*A pártok összesített és külhoni szavazatarányai közti különbségek alakulása
(a különbségek négyzeteinek összege)³⁵*

Az ábra rendkívül plasztikusan jeleníti meg a vizsgált időszakban kirajzolódó tendenciákat. Lengyelországban a két szavazói csoport preferenciája választásról választásra közelebb került egymáshoz. Amint fentebb láttuk, még a 2011-es választásokon is erős felül-, illetve alulreprezentáltság jellemzett egyes pártokat, ám az összesített és a külhoni szavazatarányok közötti különbségek már minden esetben 9 százalékpont alattiak voltak. Csak a – külföldön hagyományosan jobban teljesítő – PO-nál és a – külhoni szavazóknál mindig erősen alulreprezentált – PSL-nél mutatható ki 5 százalékpontnál nagyobb eltérés; a többi pártnál kisebb volt a két adat közti különbség.

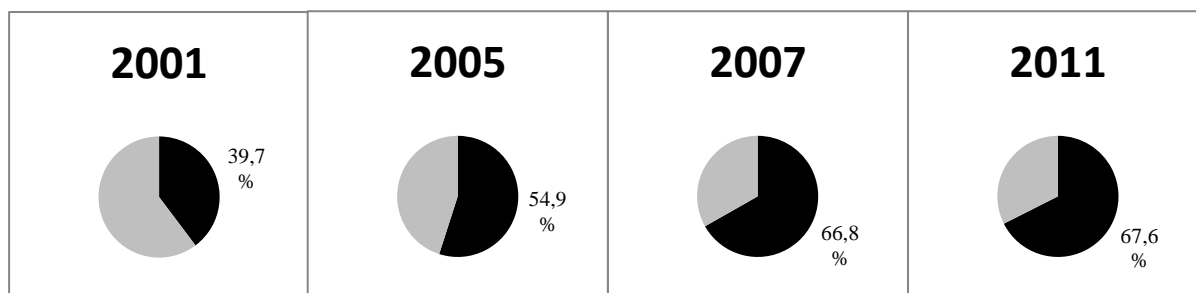
Csehországban pontosan ellentétes folyamat rajzolódik ki: a hazai és a migráns preferenciák egyre távolabb kerültek egymástól – különösen 2006-ról 2010-re és 2010-ről 2013-ra. Már a 2002-es kiindulópont is igen nagy eltérést jelez, ám ez a későbbiekben tovább távolodott egymástól a két görbe.

A lehetséges magyarázatok kétirányúak lehetnek: az okokat keresleti (szavazók) és kínálati (pártok) oldalról is megközelíthetjük. Az előbbi szempontnál abból kell kiindulni, hogy a külhoni szavazók köre egy olyan választói csoportot jelent, ami két választás között nagyobb változásokon mehet keresztül, mint a belföldi választópolgárok összessége. Mindez leginkább a külhoni részvételi arányok nagyarányú változásával igazolható: Lengyelországban a külhoni szavazatok száma 2001-ről 2007-re majdnem meghatszorosodott (bár 2011-ben volt egy jelentősebb visszaesés, de még az ez évi részvétel is közel ötszöröse a 2001-esnek), Csehországban pedig mintegy megháromszorosodott. Ilyen mértékű ingadozás a hazai részvételi arányokban természetesen nem volt.³⁶ Összességében tehát elmondható, hogy az egymást követő külhoni választásokon szavazók köre közti átfedés – már csak a többszörösére növekvő aktivitás miatt is – jóval kisebb volt, mint az anyaországban szavazók között. Tekintve azonban, hogy a többszörösére növekvő külhoni részvételi arány mindkét országnál kimutatható, ez önmagában nem szolgálhat magyarázatul a fentebb tárgyalt konvergálásra, illetve divergálásra. A továbblépéshez ismételten hangsúlyozni kell, hogy a két

³⁵ Érdekesképpen: Magyarországon 2014-ben 0,369 volt ez az érték.

³⁶ Lengyelországban 40,6 és 53,9 % között, Csehországban pedig 57,9 és 64,4 % között változott a részvételi arány. A választásokon részt vettek köre természetesen nemcsak a részvételi aránytól függ, hanem a választójoggal rendelkező állampolgárok halmazának változásától is (különösen a választójogot nagykorúvá válással megszerzők, illetve a halálozás miatt elvesztők képeznek nagyszámú kategóriát).

ország külhoni szavazói igen eltérő személyi kört reprezentálnak, ugyanis a lengyel külhoni szavazatokba nemcsak a valódi migránsok voksai tartoznak bele, hanem az országot csak átmenetileg elhagyók szavazatai is. A 2001 óta megjelenő plusz 100-180 ezer külföldről szavazó lengyel állampolgár túlnyomó többsége minden bizonnyal a régi uniós tagállamokba – különösen Nyugat-Európába – munkavégzési céllal érkező állampolgárból kerül ki. A 13. ábra azt illusztrálja, hogy az érvényes külhoni szavazatokon belül mekkora volt az EU-15 és az EGT államokban (beleértve Svájcot is) leadott voksok aránya.

13. ábra

Az EU-15 országcsoportból érkező lengyel külhoni szavazatok aránya az összes külhoni szavazaton belül

Feltételezhető, hogy ezek az új külhoni szavazók jobban leképezik az anyaország választópolgárainak preferenciáját, mint a régi emigránsok. Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy minél inkább az új külhoni szavazók kerülnek túlsúlyba a külföldről beérkező voksok tömegében, a külhoni és a hazai pártpreferenciák annál közelebb kerülnek egymáshoz.³⁷

A kínálati oldalra áttérve arra kell rávilágítani, hogy a két ország pártrendszerében ellentétes irányú folyamatok zajlottak le az utóbbi másfél évtizedben. A lengyel pártrendszer a rendszerváltást követő másfél évtizedben rendkívül instabilnak minősült, ám a 2005-ös választásokat követően a stabilizáció egyre szilárdabb jegyeit mutatta.³⁸ A cseh pártrendszer már az 1990-es évek végétől rendelkezett egyfajta stabilitással, ám a 2010-es (és nem kevésbé a 2013-as) választások radikális átrendeződést hoztak a pártok közötti erőviszonyokban.³⁹ Feltételezhető, hogy a pártrendszerben bekövetkező turbulenciák (egyes pártok nagyarányú szavazatvesztése vagy -nyeresége, illetve új pártok megjelenése) a külhoni szavazók preferenciáira is kihatással van.

4.4. Regionális különbségek

Ahogy az anyaországi választópolgárok, természetesen úgy a külhoni szavazók sem tekinthetők egy homogén csoportnak. A választói magatartást meghatározó szokásos tényezőkön (pl. életkor, képzettség, anyagi helyzet) kívül a külhoniak politikai attitűdjei

³⁷ Ezt alátámasztandó arra is utalni kell, hogy a régi emigránsok legnagyobb diaszpórájával rendelkező Észak-Amerikából érkező szavazatok aránya a 2001-es 33,2 %-ról 2011-re 21,1 %-ra csökkent.

³⁸ Lásd: MARKOWSKI (2006) i. m., MARKOWSKI (2008) i. m., valamint SZCZERBIAK (2011) i. m.

³⁹ Lásd: HORVÁTH Attila: *Változatok az (in)stabilitásra: (át)alakulóban a cseh és a szlovák pártrendszer*. In: *Politikatudományi tanulmányok*. Szerk. ANTAL Attila. ELTE ÁJK, Budapest, 2012.

országcsoporthoz is igen differenciáltak. Amint arra FIDRMUC és DOYLE is rámutatott, az egyes pártok külhoni támogatottsága országcsoporthoz is erősen különbözik.⁴⁰

A pártpreferenciák kontinensenkénti elemzését követően megállapítható, hogy Lengyelország esetén látványosak a regionális különbségek, míg Csehországnál jóval tompábbak.⁴¹

Észak-Amerikában és Ausztráliában a PiS rendkívül nagy támogatottsággal rendelkezik; itt a hazai eredményeik mintegy 1,5–3-szorosát érik el. A 2005-ös és a 2010-es elnökválasztáson szintén kiemelkedően jól szerepelt a PiS jelöltje. Kiemelendő, hogy a legnagyobb – több ezer lengyel szavazót fogadó – chicagói választókerületekben a párt támogatottsága az utóbbi választásokon rendre meghaladta a 80 %-ot.⁴² Ausztrálián belül Melbourne-ben szokott 60 % feletti szavazatarányt elérni. A másik párt, amely a hazai marginalizálódásáig hagyományosan jól szerepelt a két kontinensen, az az ultrakonzervatív LPR. A PiS kiugró népszerűsége a PO gyengébb szereplésével jár: a PO – 2005 kivételével – mindegyik alkalommal alulreprezentált volt Észak-Amerikában (2007-ben és 2011-ben a hazai eredményeknek csak kb. kétharmadát elérve). További sajátossága a kontinensnek, hogy az SLD mindegyik választáson itt – és Ausztráliában – érte el a leggyengébb eredményét.

Latin-Amerikában gyökeresen eltér a helyzet: a PO minden alkalommal a hazainál jobban, a Pis pedig gyengébben szerepelt. Az SLD itt is alulreprezentált, de közel sem olyan mértékben, mint Észak-Amerikában. Afrikában hasonló az összkép – annyi eltéréssel, hogy itt az SLD némileg erősebb.

Európa két részre bontva szerepel a vizsgálatban: az EU-15 (valamint Norvégia, Izland és Svájc) és a többi európai állam külön blokkot alkot. Az régi uniós tagállamokban egyértelműen a PO dominanciája mutatható ki. 2005-től messze a legnépszerűbb és a hazai eredményeihez képest jóval (1,4–1,8-szoros mértékben) felülreprezentált a párt, ráadásul a két utolsó választáson már a szavazatok abszolút többségét szerezte meg (68,4 %, illetve 55,6 %). A PiS viszont csak 2001-ben tudott erős felülreprezentáltságot felmutatni; 2005-ben a hazaival lényegében megegyező eredményt ért el, viszont 2007-ben és 2011-ben már jóval népszerűtlenebb volt külföldön (a hazai támogatottság 56,7, illetve 79 %-át szállítva). Kiemelendő, hogy a 2011-es választásokon az RP 1,3-szorosan volt felülreprezentált a térségben.

A posztkommunista európai államok ha nem is jelentős, de jól kimutatható különbségeket mutatnak a külhoni szavazatok megoszlásában. A legmarkánsabb különbség az SLD-nél rajzolódik ki: míg a baloldali párt az EU-15-ben folyamatosan és mélyen alulreprezentált volt, addig Európa többi részén 2001-ben és 2005-ben enyhén felülreprezentált volt, 2007-ben pedig (csak) enyhén alulreprezentált. 2011-ben viszont már ebben a térségben is erősebb volt az alulreprezentáció (78 %). Összességében megállapítható, hogy a párt a posztkommunista térségben mintegy másfél-kétszeresen népszerűbb, mint nyugaton. A másik tartósnak bizonyuló különbség a PO-t érinti: a párt itteni eredményei minden alkalommal elmaradtak a régi tagállamokban mért eredményektől.

Ázsia a PO–PiS aszimmetria tekintetében az EU-15 térséghez áll közelebb: előbbi jelentősen felül-, utóbbi pedig jelentősen alulreprezentált volt minden választáson. További – némileg meglepő – jelenség az SLD jó ázsiai szereplése. Bár a baloldali párt hagyományosan gyengén teljesít a külhoni szavazóknál, Ázsiában azonban – a posztkommunista Európához hasonlóan – 2001–2007 között az anyaországánál jobb eredményeket ért el, és 2011-ben is alig maradt el attól.

⁴⁰ FIDRMUC–DOYLE i. m. 11–12. p. A szerzők az általam használnál részletesebb, 9 országcsoporthoz álló bontást használnak (pl. Afrikán belül elkülönítik Észak-Afrikát és Dél-Afrikát), ami a kis elemszámú 2002-es cseh választás esetén egyes országcsoporthoz már csak száz alatti szavazatszámot eredményez.

⁴¹ A külhoni preferenciák kontinensenkénti bontását lásd az 1. mellékletben.

⁴² Ilyen volt 2007-ben, 2010-ben, valamint 2011-ben a Chicago II, IV, V választókerület.

Az elnökválasztásokat illetően elmondható, hogy a fenti kép meglehetősen pontosan ismétlődik. A PiS jelöltje Észak-Amerikában és Ausztráliában minden választáson felülreprezentált volt (előbbi kontinensen igen jelentősen, mintegy kétszeres mértékben, utóbbin enyhébben), viszont az összes többi kontinensen a hazainál kisebb volt a támogatottságuk. A PO jelöltjei ugyanakkor Észak-Amerika és Ausztrália kivételével mindig mindenhol jobban szerepeltek. Az SLD erősebb (közép-)kelet-európai és ázsiai pozíciói szintén visszatükröződnek, bár a baloldali elnökjelölt 2010-ben már ezen országcsoportokban sem volt felülreprezentált.

Csehország eseten a fentiekhez hasonló karakteres eltérésekre nem találunk példát. Az egyes pártok népszerűsége természetesen itt is kontinensenként változik, de a pártok felül-, illetve alulreprezentáltsága között országcsoportonként kisebb a különbség.⁴³ Megállapítható, hogy az észak-amerikai és ausztrál szavazók preferenciái ezúttal is viszonylag közel állnak egymáshoz. Mindkét kontinensen erősebbek a jobbközép pártok (az ODS és különösen a KDU–ČSL), és ezzel párhuzamosan a szociáldemokraták és a kommunisták általában itt szoktak a leggyengébben szerepelni. Mindez az EU-15 országcsoportról is elmondható, de a két oldal itt némileg közelebb van egymáshoz. A posztkommunista Európában még jobban teljesít a két baloldali párt, de még az itteni eredményeik is jóval elmaradnak a hazaitól.

A 2013-as elnökválasztás az előbbieket visszaigazolja: a jobbközép jelölt Észak-Amerikában, Ausztráliában a régi uniós tagállamokban rendelkezett a legnagyobb fölényrel.

5. Összegzés

Tanulmányom a lengyel és a cseh külhoni szavazói attitűdök vizsgálatát tűzte ki célul. A vizsgálódások alapján megerősítést nyert, hogy a külföldről érkező voksok megoszlása jelentősen különbözik az anyaország eredményeitől. A jobboldali fölény – és egyben a baloldal alacsony külhoni támogatottsága – mindkét ország valamennyi választásán kirajzolódott. Ez egybevág a 2014-es magyar választások külhoni eredményeinek irányával, ám a Fidesz 95 %-os túlsúlyát egyik jobboldali erő sem tudta megközelíteni.

A választási eredmények alapján az is megállapítható, hogy a radikális-populista pártok általában kisebb vonzerővel bírtak a határon túli szavazók körében. Ezen utóbbi következtetés némileg árnyalja FIDRMUC és DOYLE azon feltételezését, miszerint a külhoni szavazókat döntésük kialakításában kevésbé a gazdasági megfontolások, hanem inkább ideológiai faktorok vezérlik, ugyanis nem tartoznak a hazai kormányzat joghatósága alá.⁴⁴

Bár a külhoni pártpreferenciák markáns eltéréseket mutattak, az ottani szavazatarányokról nem mondható, hogy teljesen elszakadtak volna a hazai eredményektől. Az erre irányuló vizsgálatom alapján kimutattam, hogy az egyes pártok hazai és külföldi népszerűségének változása mindkét országban többnyire párhuzamosan fut – ami természetesen nem zárja ki az akár nagymértékű alul- vagy felülreprezentációt sem. A két állam ugyanakkor jelentős különbséget mutatott a külhoni és a hazai eredmények divergenciáját, illetve konvergenciáját tekintve: Lengyelországban a két választói csoport preferenciarendszere egyre közelebb került

⁴³ A kontinensenkénti összevetés azért is kezelendő fenntartásokkal, mert Latin-Amerikánál kb. 100–300 fős, Afrikánál és Ausztráliánál pedig ennél is kisebb, 200 fő alatti a szavazatok száma.

⁴⁴ FIDRMUC–DOYLE i. m. 14. p. Ebből a szempontból a külhoni választások nem bizonyultak olyan „second-order” jellegűnek, mint ahogyan az európai parlamenti választásokat szokás jellemezni. Ugyanakkor meglátásom szerint a cseh zöld párt folyamatos és jelentős felülreprezentáltsága talán magyarázható lenne azzal, hogy kisebb tét mellett a választók inkább szavaznak kisebb – gyakran protest jellegű – pártokra (beleértve a zöld pártokat is). Vö. HIX, Simon –MARSH, Michael: *Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections*. *The Journal of Politics*, 2007/2.

egymáshoz, míg Csehországban a külhoni eredmények választásról választásra nagyobb eltérést mutatnak.

Bár jelen tanulmány nem tűzte ki célul, hogy a külhoni pártpreferenciák különbözőségére átfogó magyarázatot adjon, röviden felvázolom a lehetséges okokat. A külhoni választóknak mindkét állam esetén van egy olyan rétege, amelyet a II. világháború kitörését követően nyugatra menekült lengyelek és csehek leszármazottjai alkotnak. A világháború utáni szovjet megszállás, majd a kommunizmus évtizedei nagyrészt nem tették lehetővé visszatérésüket az anyaországba.⁴⁵ Az emigránsok egy későbbi hulláma már a kommunista diktatúra alatt hagyta el az országot: Csehszlovákiában az 1968-os események, Lengyelországban pedig 1981–82-es fejlemények nyomán tetőzött az ország elhagyása.⁴⁶ Az emigránsok ezen hullámainak (illetve az állampolgárságukat még őrző leszármazottjaiknak) viszonyulását a baloldalhoz alapvetően meghatározza az antikommunista elköteleződés.⁴⁷

A külhoni választók egy másik csoportját jelentik az új migránsok, akik a rendszerváltást követő szabad mozgás lehetőségét, de leginkább az uniós csatlakozás után megnyíló munkaerőpiac adta előnyöket kihasználva telepedtek le hosszabb-rövidebb időre külföldön. Itt a vizsgált sokaság erősen aszimmetrikussá válik, ugyanis – amint arra korábban többször utaltam – a két ország választási rendszere eltérő módon kezeli a belföldi lakcímmel rendelkező, de külföldről szavazó választópolgárokat. Amennyiben Lengyelország esetén feltételezzük, hogy az új migránsok célországai között túlnyomó részt a nyugati uniós államokat találjuk,⁴⁸ valamint figyelembe vesszük, hogy a külföldre távozók között a fiatalabb korosztály felülreprezentált, a PO kiugró népszerűsége az EU-15 országcsoportban világossá válik.⁴⁹ A PiS kiugróan magas észak-amerikai és ausztráliai népszerűségére az szolgálhat magyarázatul, hogy az itteni – fentebb az első csoporthoz sorolt – diaszpóra erősebb antikommunista és erősebb patrióta attitűddel rendelkezik,⁵⁰ amelynek 2005-től leginkább a PiS retorikája felel meg.⁵¹

⁴⁵ Az amerikai lengyel diaszpóra történetére lásd: JAROSZYŃSKA-KIRCHMANN, Anna D.: *The Exile Mission: The Polish Political Diaspora and Polish Americans, 1939–1956*. Ohio University Press, Athens, 2009. Nagy részük az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Kanadában és Ausztráliában telepedett le (28. p.). A lengyel menekültek hazatérését alaposan megnehezítette, hogy az 1940-es évek végétől kibontakozó kommunista diktatúra árulóként tekintett rájuk. Részletesebben lásd: GORNY, Agata – GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA, Aleksandra – KORYŚ, Piotr – WEINAR, Agnieszka: *Selective Tolerance? Regulations, Practice and Discussions Regarding Dual Citizenship in Poland*. In: *Dual Citizenship in Europe. From Nationhood to Societal Integration*. szerk. FAIST, Thomas. Ashgate, Hampshire, 2007. 153–154. p.

⁴⁶ FIDRMUC–DOYLE i. m. 8. p.

⁴⁷ Vö. GORNY *et al.* i. m. 153. p. és FIDRMUC–DOYLE i. m. 8. p.

⁴⁸ A lengyel külhoni szavazatok egyre nagyobb hányada érkezik az EU-15 térségéből; az utóbbi két választáson már kétharmad feletti volt ez az arány (lásd a 2. mellékletet).

⁴⁹ A PO szavazói között erősen felülreprezentáltak a fiatalok (ahogyan a városiak és a magasan képzettebbek is). Lásd: GWIAZDA, Anna: *The parliamentary election in Poland, October 2007*. Electoral Studies 2008/4. 763. p., valamint MARKOWSKI (2008) i. m. 1064. p.

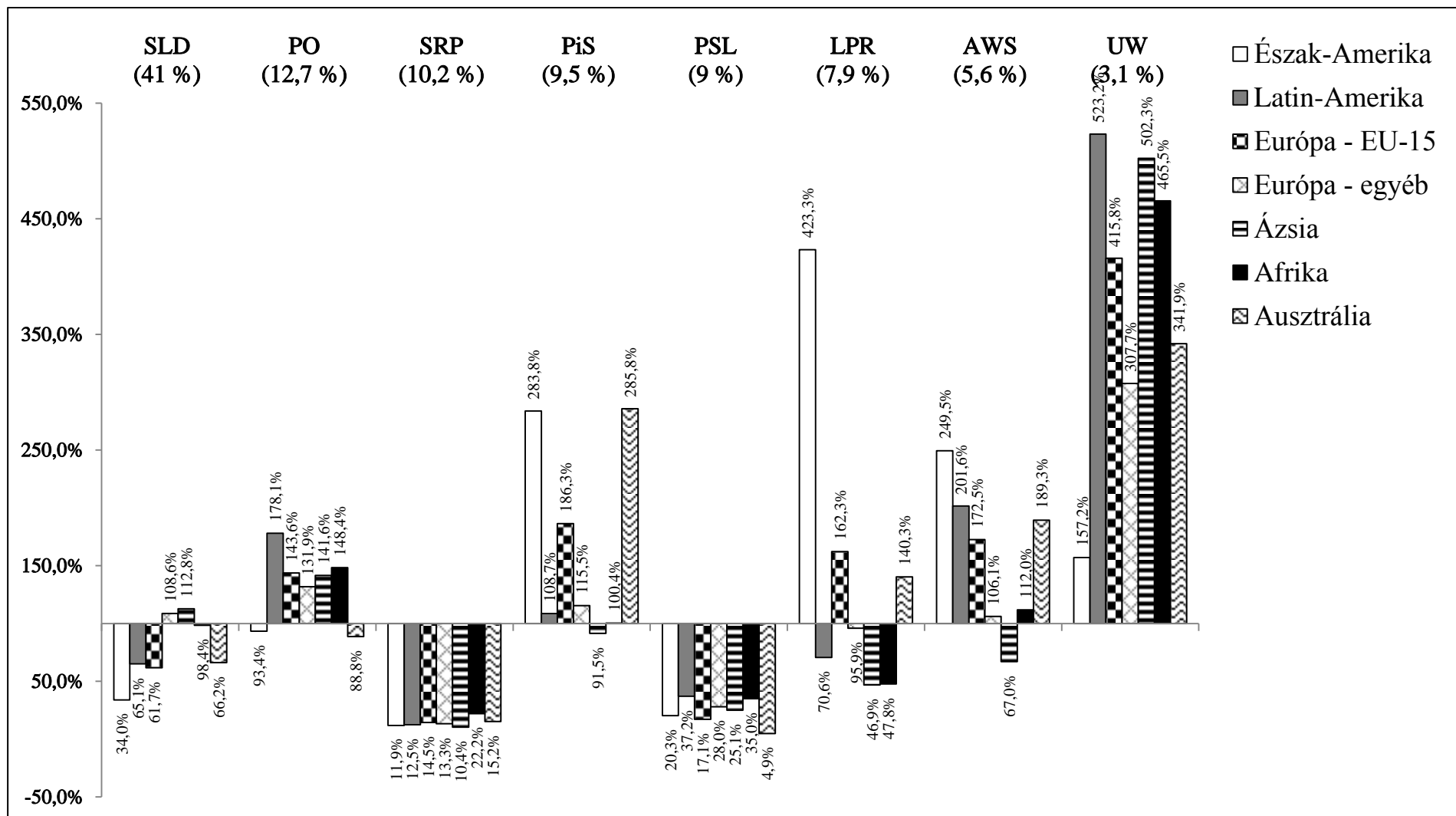
⁵⁰ A lengyel diaszpóra viszonyulásához lásd: Robert C. SMITH: *Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases*. International Migration Review 2003/3. 743–745. p.

⁵¹ Az, hogy a régi migránsok – illetve leszármazottjaik – történelmi okok miatt jóval érzékenyebbek a Lengyelország függetlenségével kapcsolatos diskurzusokra, abban is megnyilvánul, hogy míg az EU-s csatlakozásról rendezett népszavazáson a külhoni szavazók 88,7 %-a támogatta a csatlakozást, addig az USA-ban csak 68,9 %-os, a lengyel diaszpóra „fellegvárában”, Chicagóban pedig mindössze 51,7 % volt ez az arány. (Az adatokra lásd a Lengyel Választási Bizottság honlapját:

<http://referendum2003.pk.gov.pl/sww/gminy/97/01/01A.3.html>)

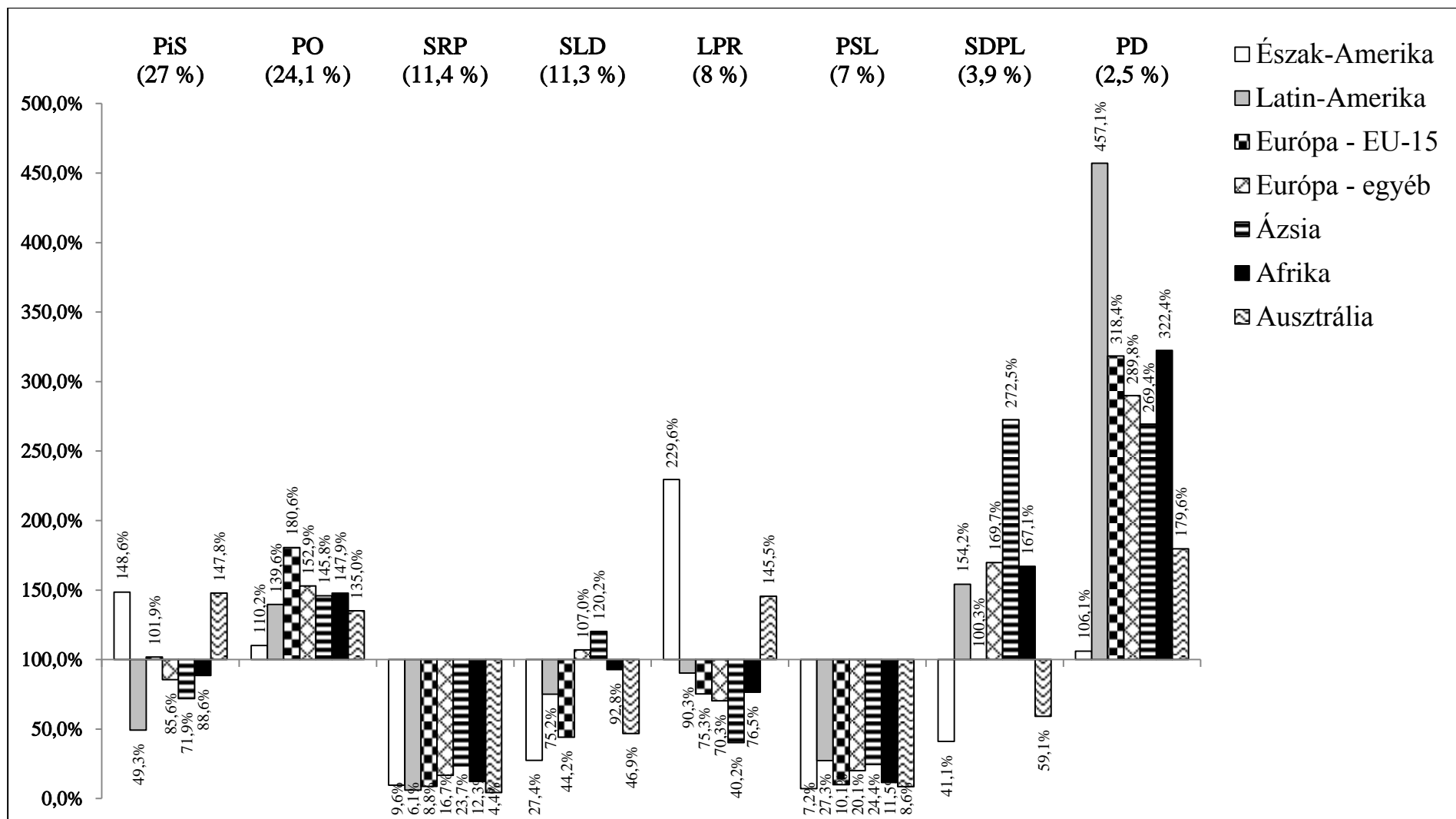
1. melléklet

A külföldi választási eredmények alakulása országcsoportonkénti bontásban

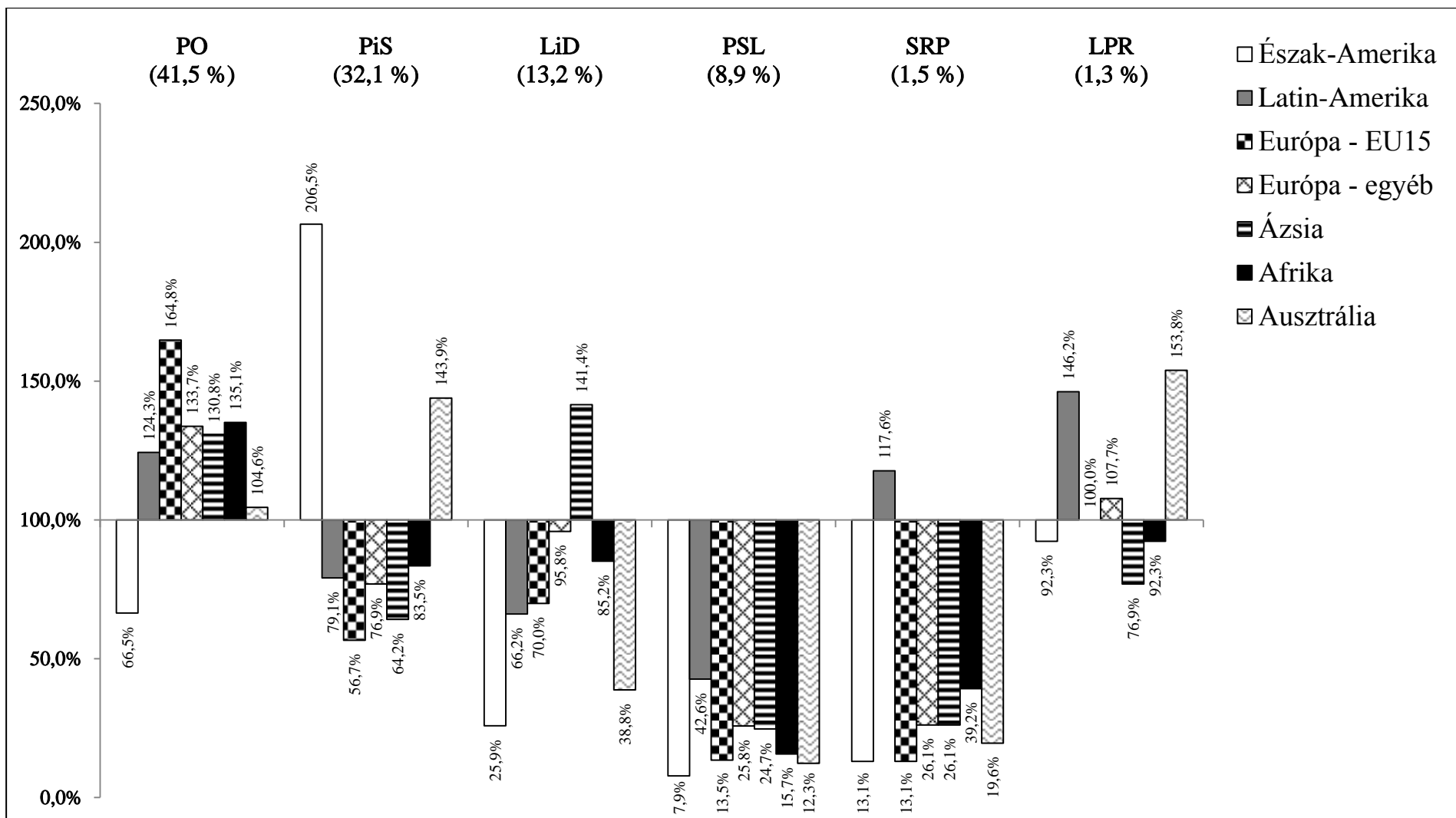
14. ábra

A lengyel pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2001-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

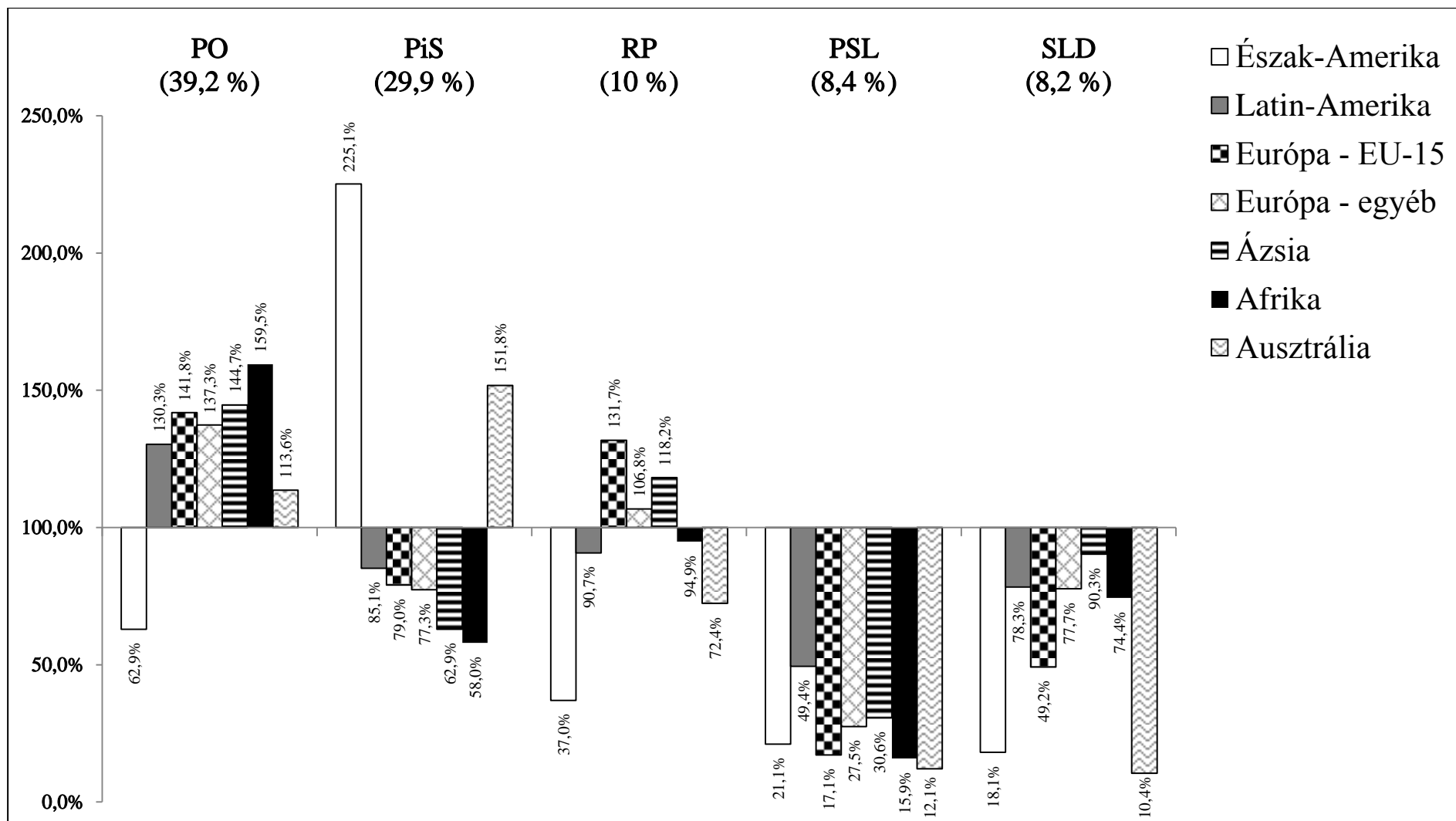
15. ábra

A lengyel pártok külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsopontonként a 2005-ös parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

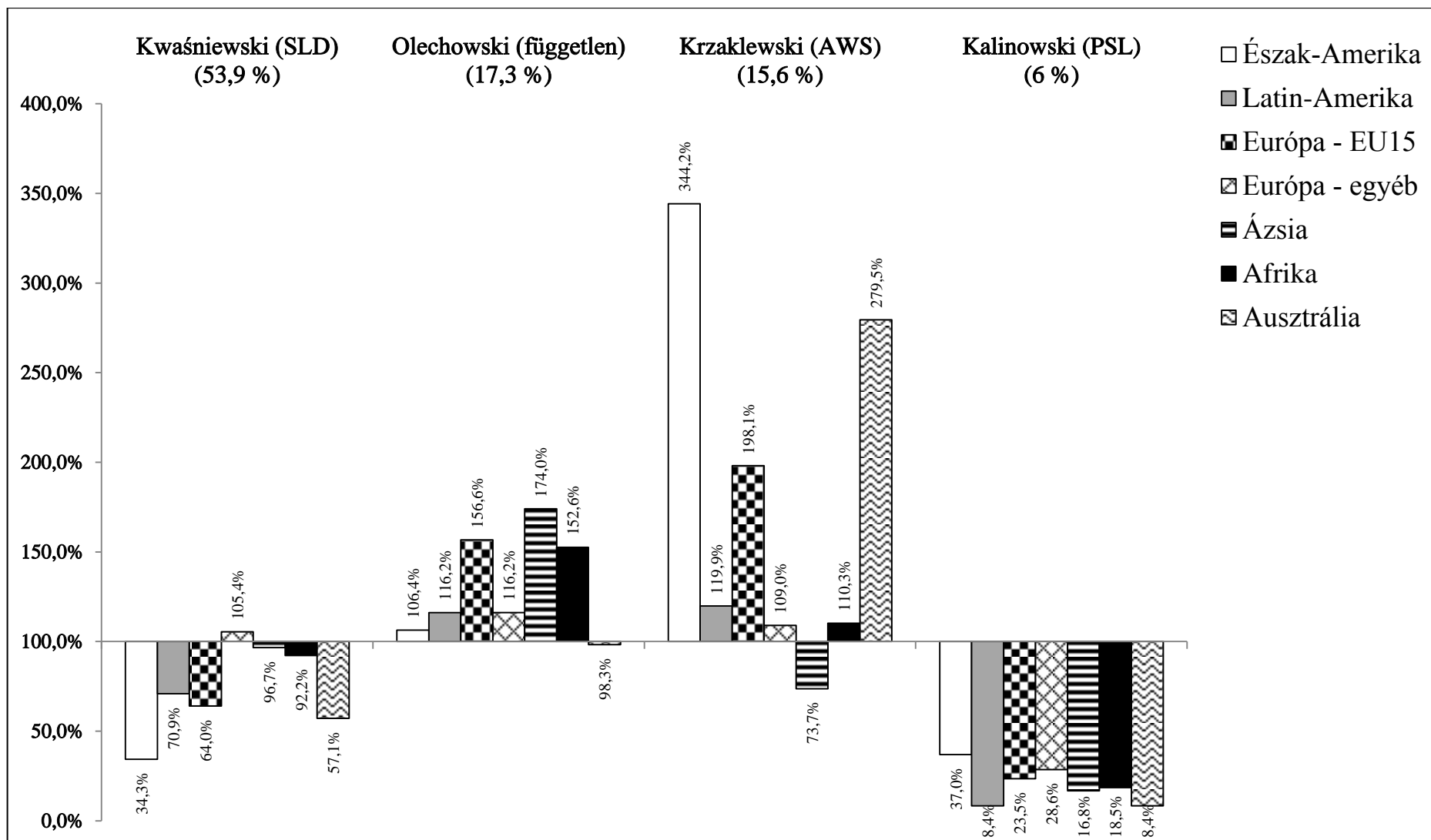
16. ábra

A lengyel pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2007-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

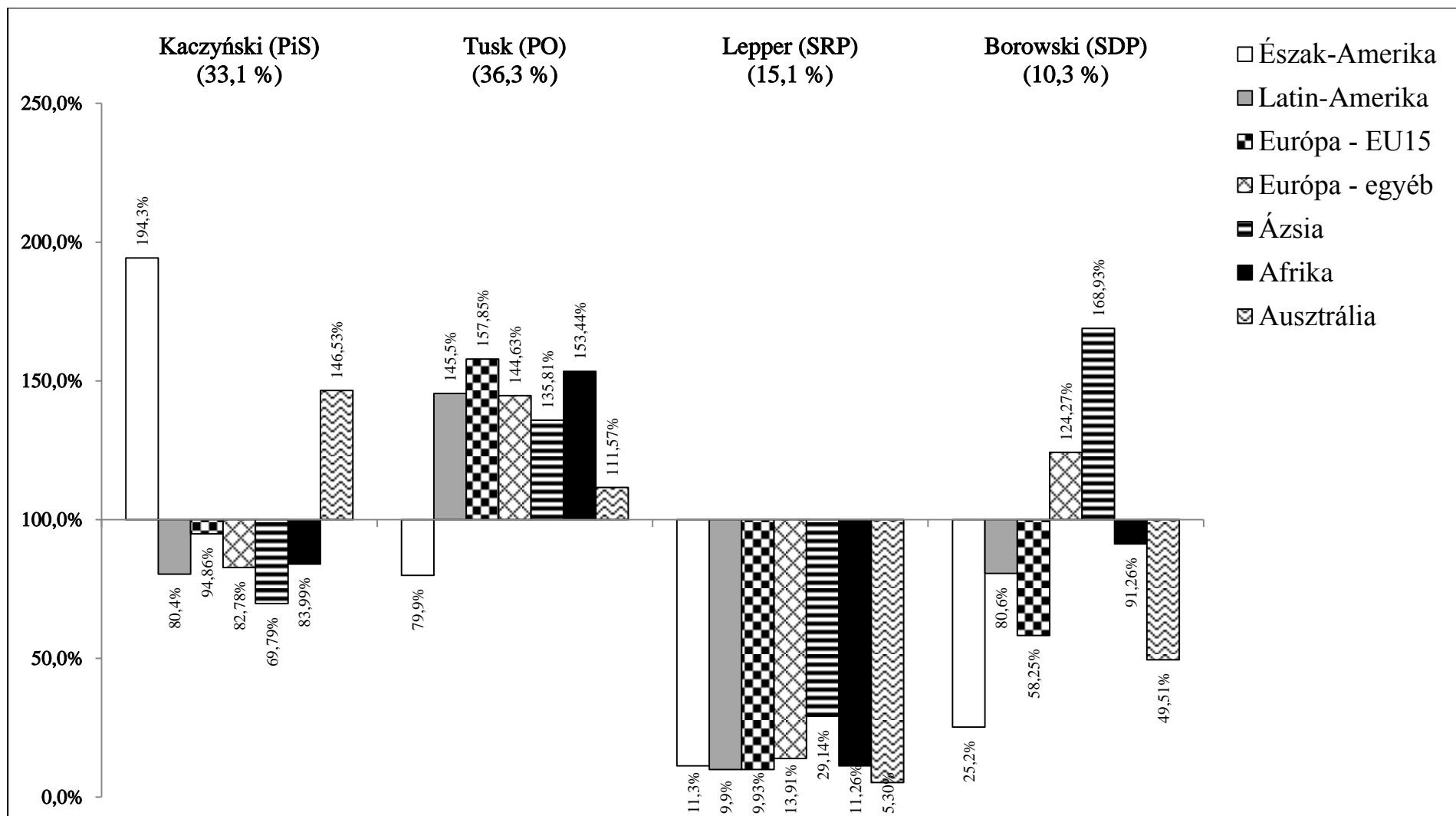
17. ábra

A lengyel pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2011-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

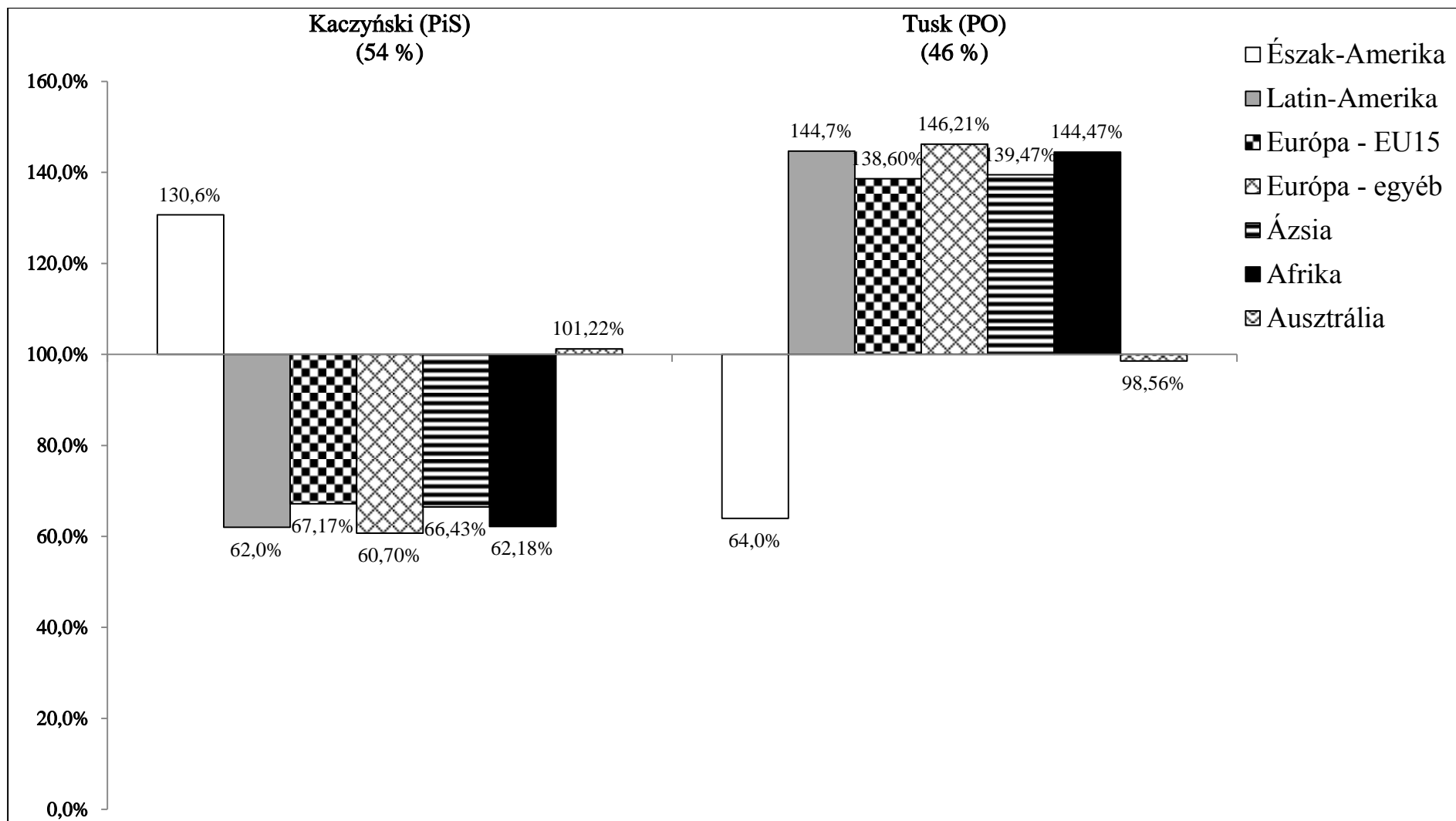
18. ábra

A jelöltek külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsopontonként a 2000-es lengyel elnökválasztáson (összesített szavazatarány = 100 %)

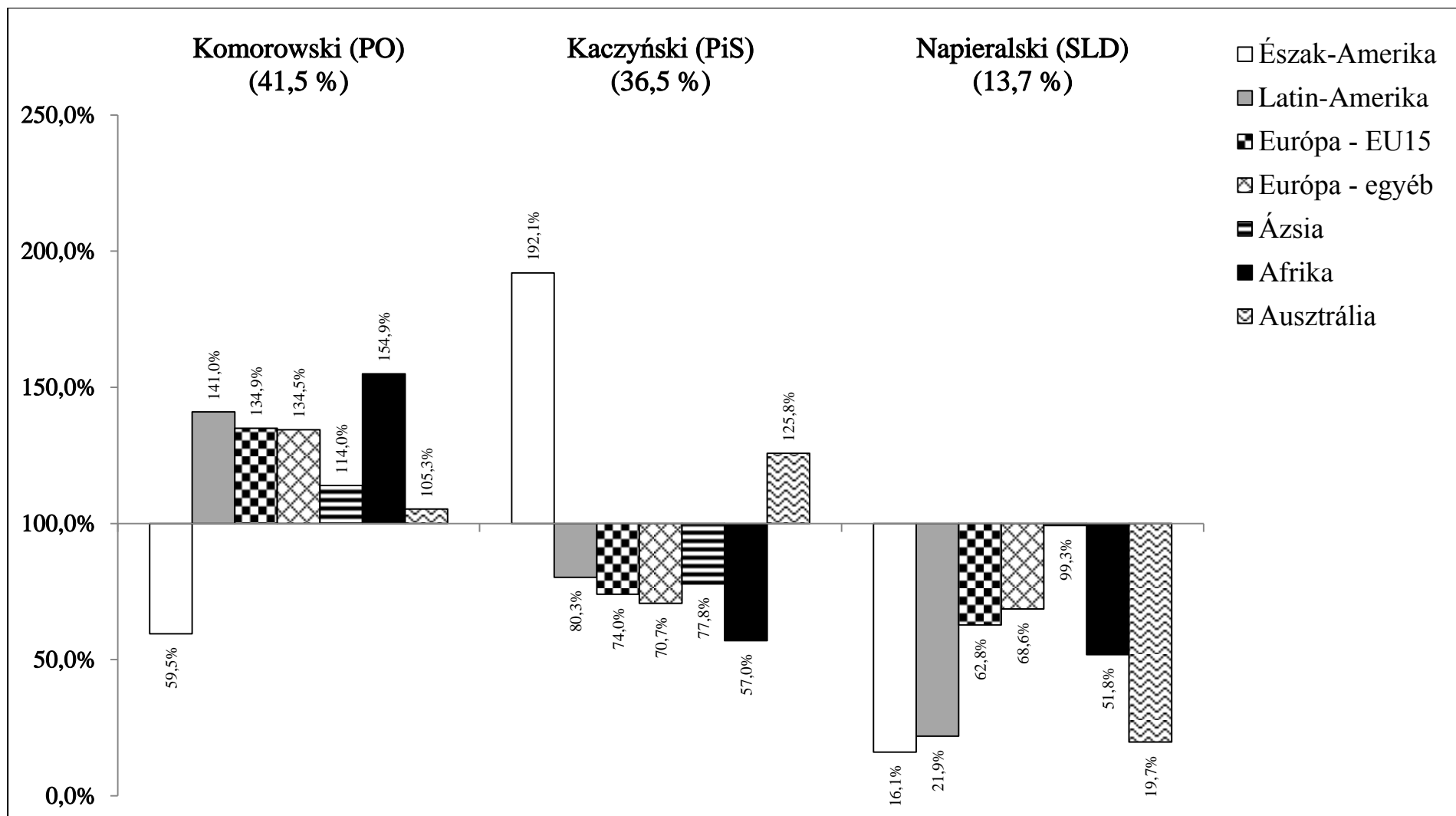
19. ábra

A jelöltek külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2005-ös lengyel elnökválasztás 1. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

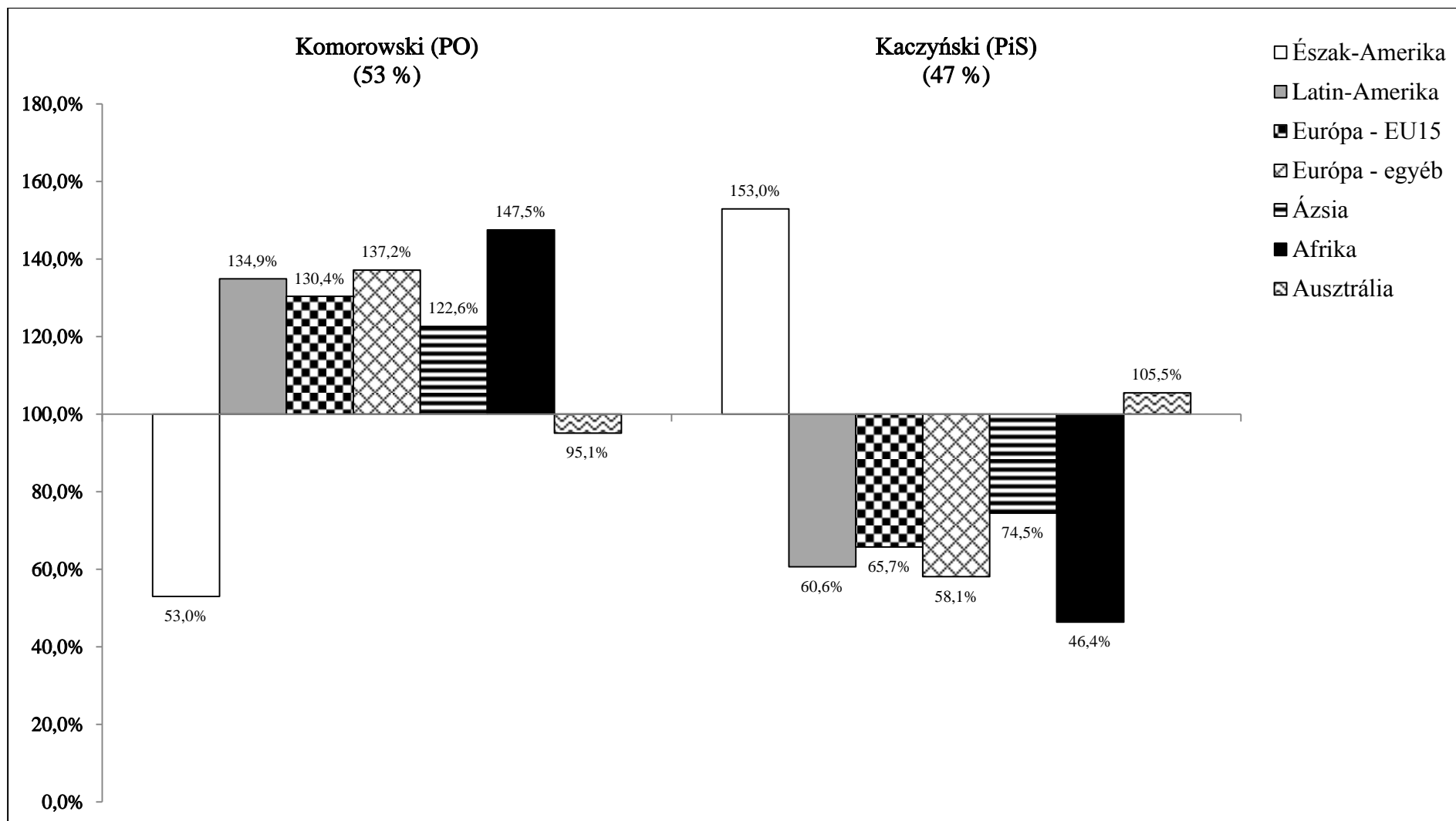
20. ábra

A jelöltek külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2005-ös lengyel elnökválasztás 2. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

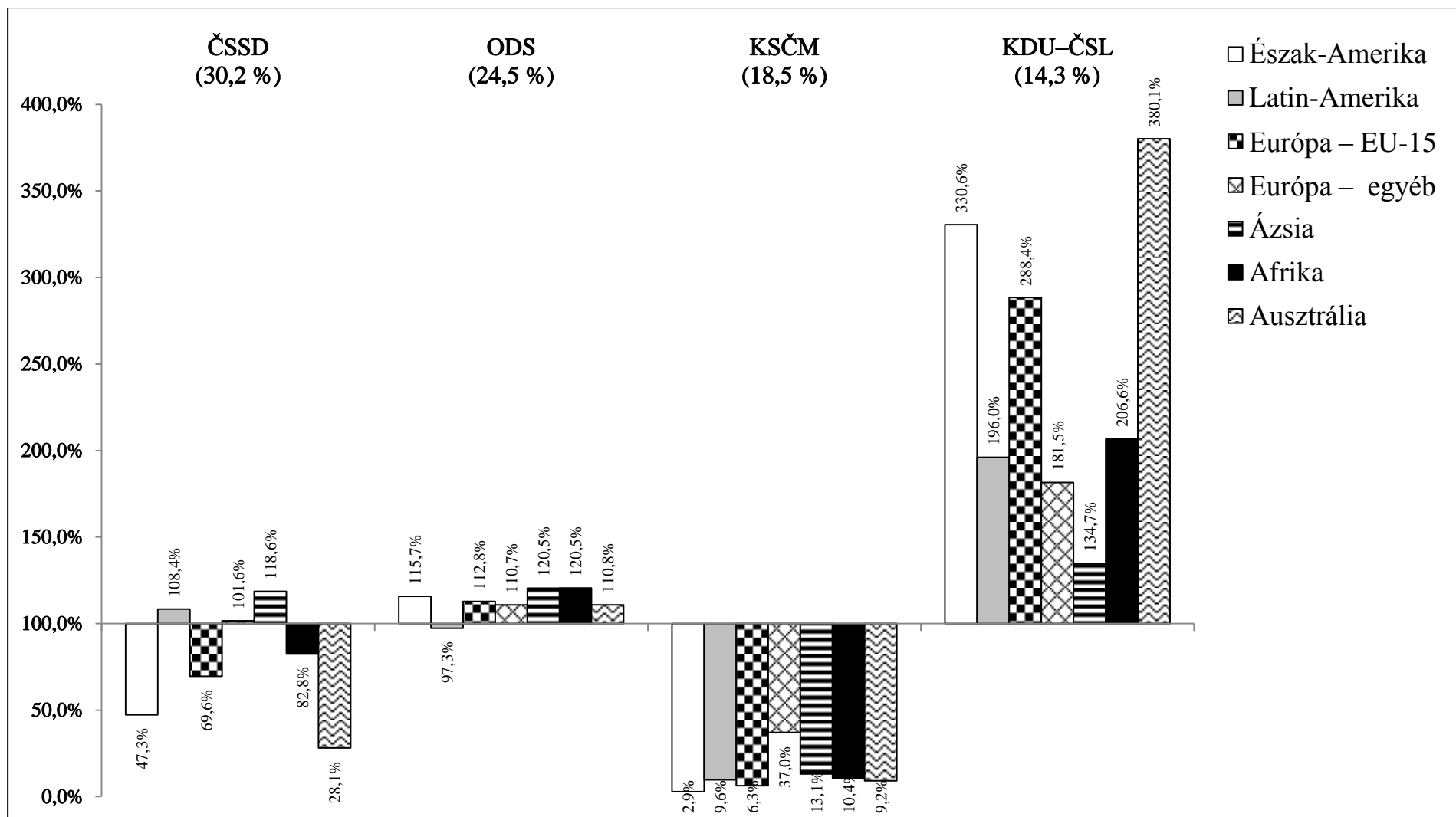
21. ábra

A jelöltek külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2010-es lengyel elnökválasztás 1. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

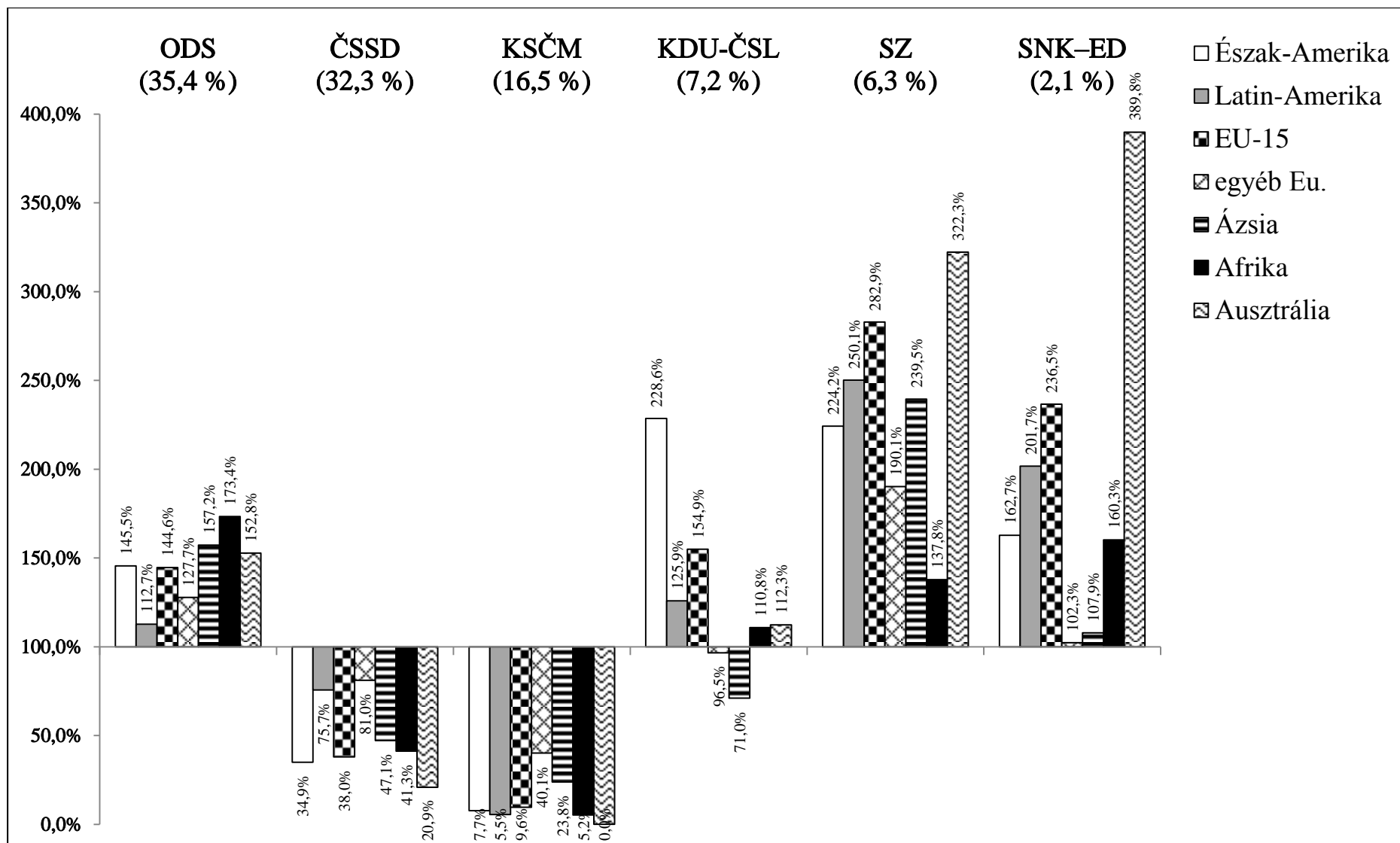
22. ábra

A jelöltek külhoni felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2010-es lengyel elnökválasztás 2. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

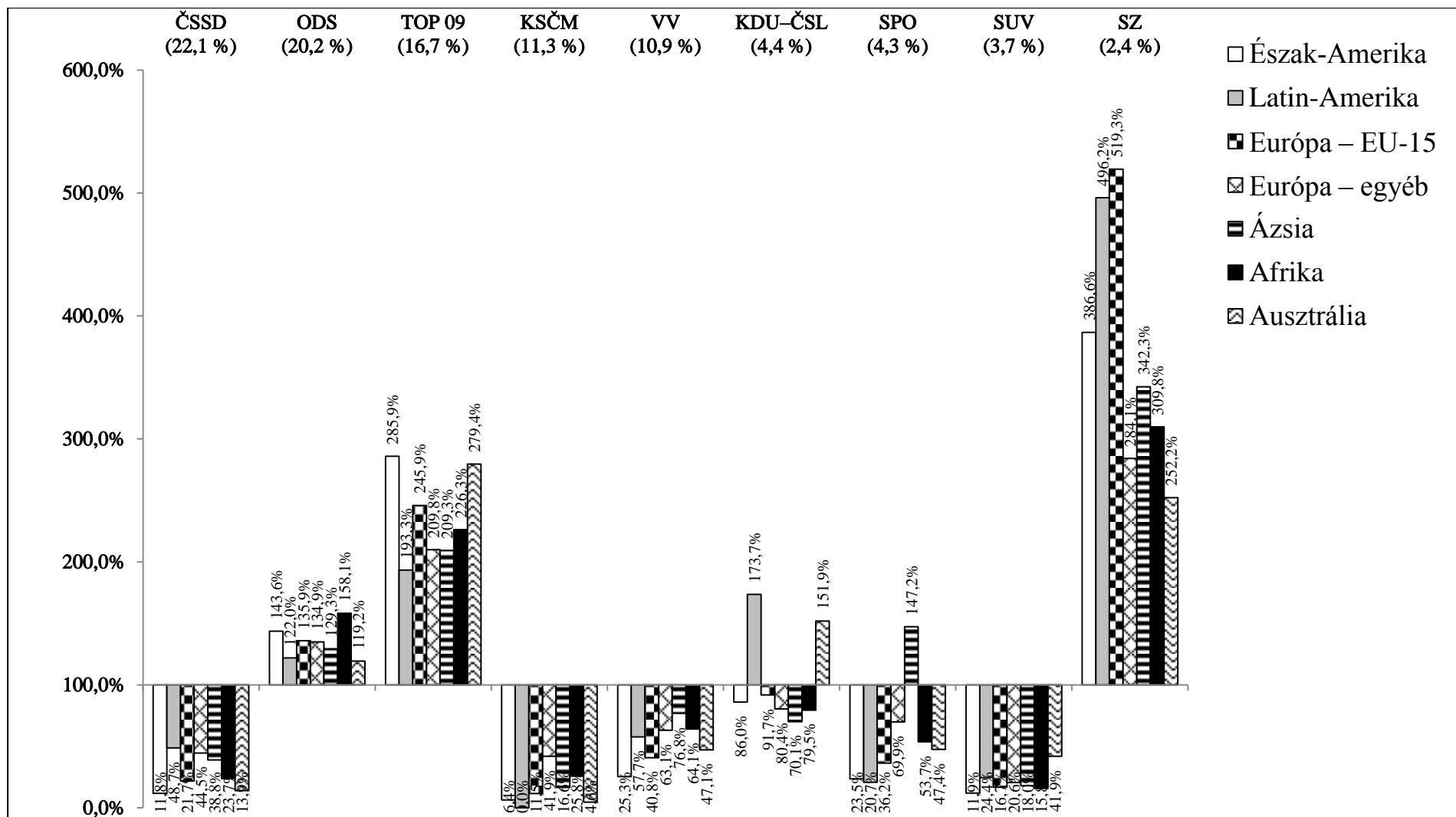
23. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2002-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

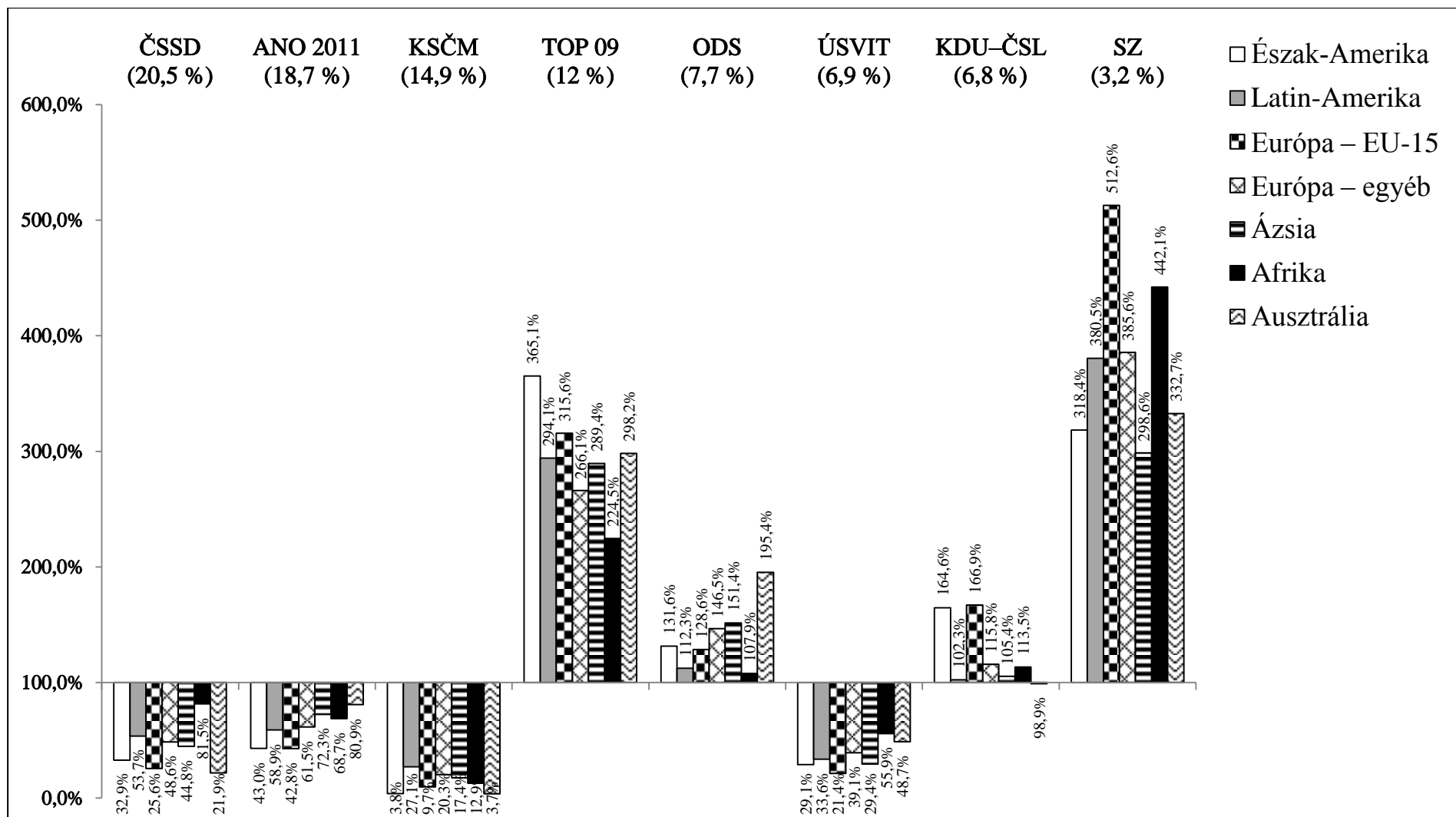
24. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2006-os parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

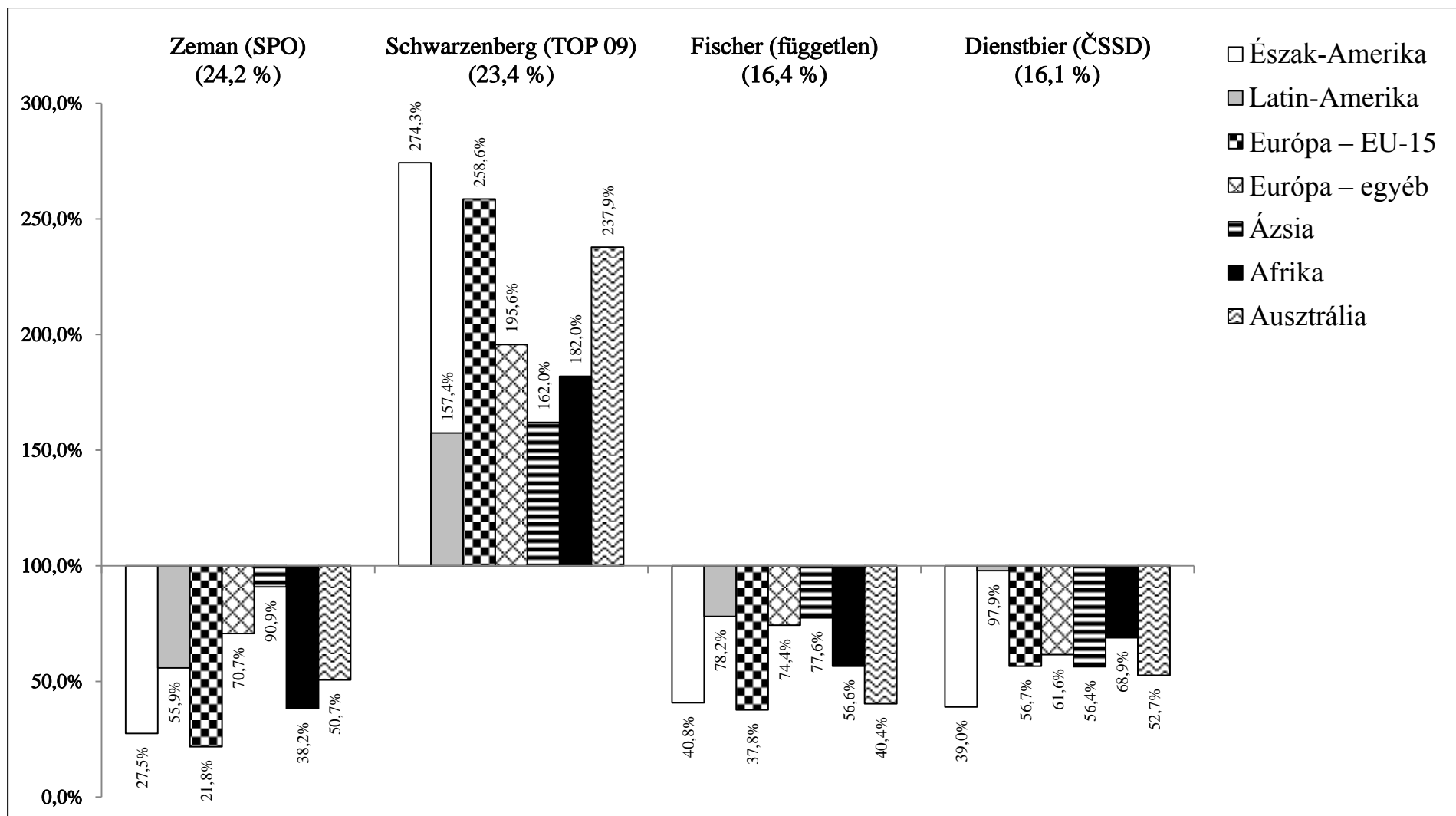
25. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2010-es parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

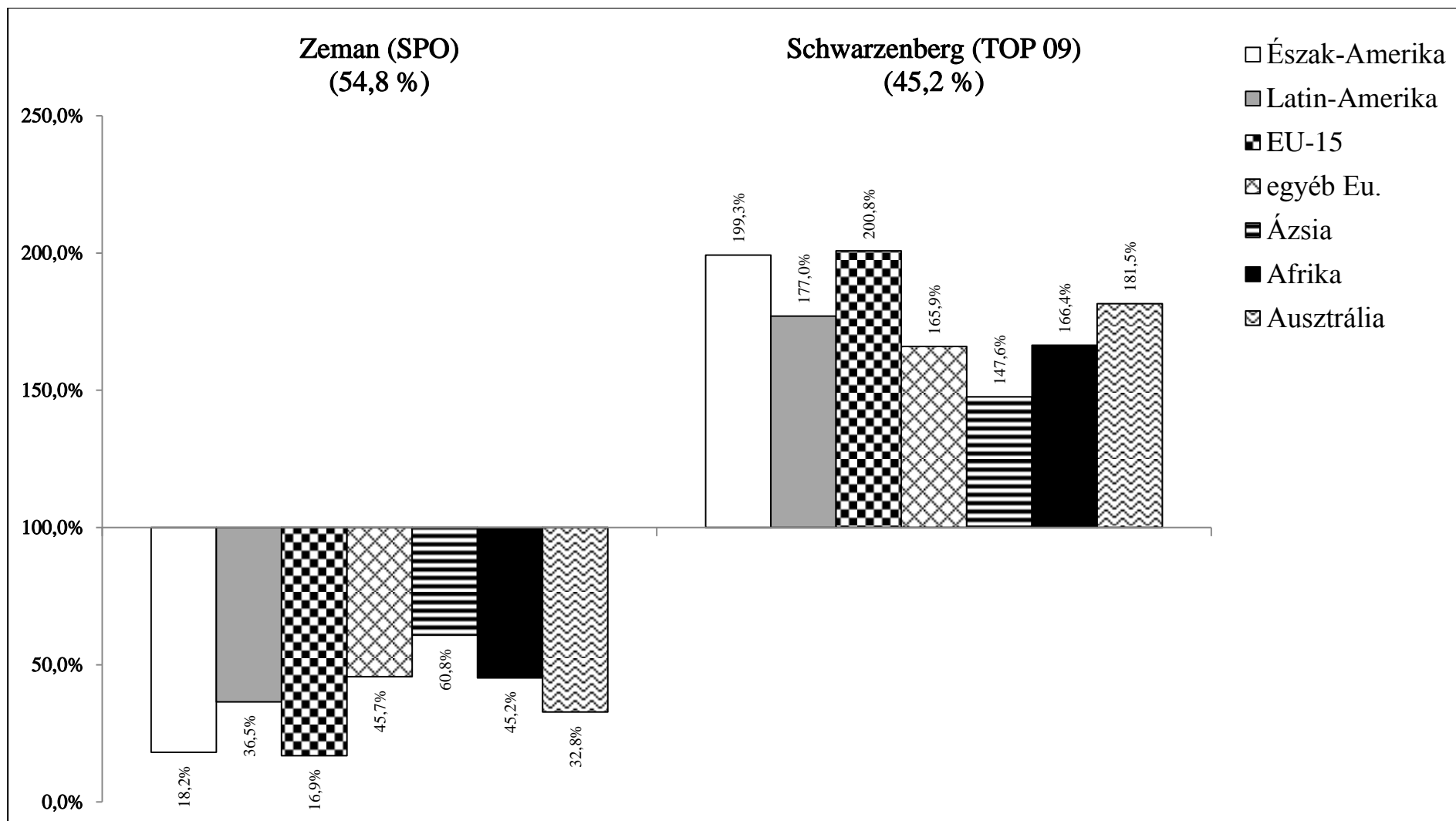
26. ábra

A cseh pártok külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2013-as parlamenti választásokon (összesített szavazatarány = 100 %)

27. ábra

A jelöltek külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2013-as cseh elnökválasztás 1. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

28. ábra

A jelöltek külföldi felül-, illetve alulreprezentáltsága országcsoportonként a 2013-as cseh elnökválasztás 2. fordulójában (összesített szavazatarány = 100 %)

2. melléklet
A külhoni választási részvétel alakulása országcsoportonkénti bontásban⁵²

Lengyelország

	2000E		2001P		2005P		2005E-1		2005E-2		2007P		2010E-1		2010E-2		2011P	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Észak-Amerika	22 278	39,0%	8 702	33,2%	7 327	21,1%	13 446	25,6%	12 069	25,3%	33 009	22,5%	39 400	23,5%	43 603	21,6%	24 883	21,6%
Latin-Amerika	781	1,4%	629	2,4%	697	2,0%	797	1,5%	797	1,7%	838	0,6%	853	0,5%	772	0,4%	605	0,5%
Európa - EU-15	23 581	41,3%	10 419	39,7%	19 100	54,9%	29 340	55,8%	26 865	56,2%	97 985	66,8%	112 775	67,2%	133 266	66,1%	79 361	68,8%
Európa - egyéb	5 217	9,1%	3 617	13,8%	3 615	10,4%	4 245	8,1%	3 907	8,2%	6 431	4,4%	6 793	4,1%	13 095	6,5%	5 006	4,3%
Ázsia	2 406	4,2%	1 599	6,1%	2 633	7,6%	3 077	5,8%	2 691	5,6%	5 732	3,9%	4 792	2,9%	5 749	2,9%	3 091	2,7%
Afrika	1 323	2,3%	797	3,0%	770	2,2%	922	1,8%	800	1,7%	1 543	1,1%	1 556	0,9%	3 374	1,7%	1 125	1,0%
Ausztrália	1 579	2,8%	453	1,7%	619	1,8%	790	1,5%	667	1,4%	1 216	0,8%	1 546	0,9%	1 727	0,9%	1 283	1,1%
Összesen	57 165	100%	26 216	100%	34 761	100%	52 617	100%	47 796	100%	146 754	100%	167 715	100%	201 586	100%	115 354	100%

Csehország

	2002P		2006P		2010P		2013P		2013E-1		2013E-2	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Észak-Amerika	371	9,9%	709	10,6%	689	8,4%	699	6,6%	525	9,4%	663	8,6%
Latin-Amerika	168	4,5%	286	4,3%	223	2,7%	173	1,6%	133	2,4%	205	2,7%
Európa - EU-15	1533	41,0%	3496	52,2%	4396	53,8%	6115	58,1%	3044	54,8%	4290	55,8%
Európa - egyéb	919	24,6%	1363	20,3%	1587	19,4%	1821	17,3%	806	14,5%	1235	16,1%
Ázsia	536	14,3%	624	9,3%	910	11,1%	1386	13,2%	836	15,0%	1042	13,6%
Afrika	156	4,2%	150	2,2%	172	2,1%	156	1,5%	108	1,9%	121	1,6%
Ausztrália	59	1,6%	74	1,1%	195	2,4%	179	1,7%	106	1,9%	128	1,7%
Összesen	3742	100%	6702	100%	8172	100%	10529	100%	5558	100%	7684	100%

⁵² Saját szerkesztés a választási hivatalok honlapjai alapján. A „P” parlamenti, az „E” elnökválasztást jelent.

3. melléklet

A pártok nevének rövidítése

Lengyelország

AWS	Szolidaritás Választási Akció (<i>Akcja Wyborcza Solidarność</i>)
LPR	Lengyel Családok Ligája (<i>Liga Polskich Rodzin</i>)
PO	Polgári Platform (<i>Platforma Obywatelska</i>)
PiS	Jog és Igazság (<i>Prawo i Sprawiedliwość</i>)
RP	Palikot Mozgalma (<i>Ruch Palikota</i>)
PSL	Lengyel Néppárt (<i>Polskie Stronnictwo Ludowe</i>)
SDPL	Lengyel Szociáldemokrácia (<i>Socjaldemokracja Polska</i>)
SLD	Demokratikus Baloldali Szövetség (<i>Sojusz Lewicy Demokratycznej</i>)
SRP	Lengyel Köztársaság Önvédelme (<i>Samoobrona Rzeczpospolitej Polskiej</i>)
UW	Szabadság Unió (<i>Unia Wolności</i>)

Csehország

ANO 2011	Elégedetlen Polgárok Akciója (<i>Akce nespokojených občanů</i>)
ČSSD	Cseh Szociáldemokrata Párt (<i>Česká strana sociálně demokratická</i>)
KDU–ČSL	Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt (<i>Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová</i>)
KSČM	Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja (<i>Komunistická strana Čech a Moravy</i>)
ODS	Polgári Demokrata Párt (<i>Občanská demokratická strana</i>)
SNK–ED	Független Jelöltek Szövetsége – Európai Demokraták (<i>Sdružení nezávislých kandidátů – Evropští demokraté</i>)
SPO	Polgári Jogok Pártja (<i>Strana Práv Občanů</i>)
SUV	Szuverenitás (<i>Suverenita</i>)
SZ	Zöld Párt (<i>Strana zelených</i>)
TOP 09	Hagyomány, Felelőség, Jólét (<i>Tradice Odpovědnost Prosperita</i>)
US–DEU	Szabadság Unió – Demokratikus Unió (<i>Unie Svobody–Demokratická unie</i>)
ÚSVIT	Közvetlen Demokrácia Hajnala Tomia Okamury (<i>Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury</i>)
VV	Közügyek (<i>Věci veřejné</i>)

Irodalomjegyzék

- ALLEN, Nathan – NYBLADE, Benjamin – O'MAHONY, Angela: *Suffrage Beyond Borders: The Adoption of Extra-Territorial Voting Rights*. Paper presented for the 5th Southern California Comparative Political Science conference, 2013.
- CARAMANI, Daniele – STRIJBIS, Oliver: *Discrepant Electorates: The Inclusiveness of Electorates and Its Impact on the Representation of Citizens*. Parliamentary Affairs, 2013/2.
- CHAUVET, Lisa – MERCIER, Marion: *Do return migrants transfer political norms to their origin country? Evidence from Mali*. Journal of Comparative Economics, 2014/1.
- COLLYER, Michael – VATHI, Zana: *Patterns of Extra-territorial Voting*. Working paper, Sussex Centre for Migration Research, 2007.
http://www.migrationdrc.org/publications/working_papers/WP-T22.pdf
- ELLIS, Andrew *et al.*: *Voting from Abroad The International IDEA Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm, 2007.
- FIDRMUC, Jan – DOYLE, Orla: *Does Where You Live Affect How You Vote? An Analysis of Migrant Voting Behavior*. Uxbridge: Brunel Business School. 2006.
www.researchgate.net/publication/237737108_Does_Where_You_Live_Affect_How_You_Vote_An_Analysis_of_Migrant_Voting_Behavior/file/5046352977d1345ad2.pdf
- GORNY, Agata – GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA, Aleksandra – KORYŚ, Piotr – WEINAR, Agnieszka: *Selective Tolerance? Regulations, Practice and Discussions Regarding Dual Citizenship in Poland*. In: *Dual Citizenship in Europe. From Nationhood to Societal Integration*. szerk. FAIST, Thomas. Ashgate, Hampshire, 2007.
- GWIAZDA, Anna: *The parliamentary election in Poland, October 2007*. Electoral Studies 2008/4.
- HALÁSZ Iván: *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2009.
- HALÁSZ Iván: *The Transborder Elections in Central Europe Opportunities for voting abroad and the political integration of immigrants*. Conference paper prepared for the IXth World Congress "Constitutional Challenges: Global and Local", Oslo 16–20 June 2014.
<https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmcd/wccl/papers/ws6/w6-halasz.pdf>
- HALÁSZ Iván: *Migránsok és a választójog. A választások „transzborderizálása” a közép-európai térségben. ...*, Budapest, 2014. ...
- HAVLÍK, Vlastimil: *The Czech Republic*. In: *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Szerk. HAVLÍK, Vlastimil – PINKOVÁ, Aneta. Masaryk University, Brno, 2012.
- HIX, Simon – MARSH, Michael: *Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections*. The Journal of Politics, 2007/2.
- HONOHAN, Iseult: *Should Irish Emigrants have Votes? External Voting in Ireland*. Irish Political Studies, 2011/4.
- HORVÁTH Attila: *Változatok az (in)stabilitásra: (át)alakulóban a cseh és a szlovák pártrendszer*. In: *Politikatudományi tanulmányok*. Szerk. ANTAL Attila. ELTE ÁJK, Budapest, 2012.
- HORVÁTH Attila – SKUTA Vivien: *Szimbolikus gesztus vagy érdemi befolyás? A migráns szavazatok súlya és megoszlása a visegrádi államokban*. In: *Határtalan választások. Tanulmányok a külföldi állampolgárok választójoga témakörében*. Szerk. CSERNY Ákos. Nemzeti Közszerzői Egyetem Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest, 2014.

- HUTCHESON, Derek S.: *Measuring on citizen and on Resident Franchise in the EU: Some Methodological Considerations*. Paper prepared for ECPR General Conference, Reykjavik, 2527 August 2011.
- JAROSZYŃSKA-KIRCHMANN, Anna D.: *The Exile Mission: The Polish Political Diaspora and Polish Americans, 1939–1956*. Ohio University Press, Athens, 2009.
- LÁSZLÓ Róbert: *A külhoni szavazatok 2014. évi országgyűlési képviseléválasztás eredményére gyakorolt hatásának vizsgálata*. In: *Határtalan választások. Tanulmányok a külhoni állampolgárok választójoga témakörében*. Szerk. CSERNY Ákos. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Választási Rendszerek Kutatóműhely, Budapest, 2014.
- MARKOWSKI, Radoslaw: *The polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system?* West European Politics, 2006/4.
- MARKOWSKI, Radoslaw: *The 2007 Polish Parliamentary Election: Some Structuring, Still a Lot of Chaos*. West European Politics, 2008/5.
- OMAR MAHMOUD, Toman – RAPOPORT, Hillel – STEINMAYR, Andreas – TREBESCH, Christoph: *The Effect of Labor Migration on the Diffusion of Democracy: Evidence from a Former Soviet Republic*. Kiel Working Papers, Kiel Institute for the World Economics, Kiel, 2013.
- http://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/the-effect-of-labor-migration-on-the-diffusion-of-democracy-evidence-from-a-former-soviet-republic/kwp_1869.pdf
- SMITH, Robert C.: *Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases*. International Migration Review 2003/3.
- SPÁČ, Peter: *New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?* In: *Alternative Politics? The Rise of New Parties in Central Europe*. Szerk. MESEŽNIKOV, Grigorij - GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – BÚTOROVÁ, Zora. IVO, Bratislava, 2013.
- SZCZERBIAK, Aleks: *Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support*. Europa-Asia Studies, 2003/5.
- SZCZERBIAK, Aleks: *Poland (mainly) chooses stability and continuity: The October 2011 Polish parliamentary election*. SEI Working Paper No. 129, University of Sussex, 2011.
- STEGMAIER, Mary – LINEK, Lukáš: *The parliamentary election in the Czech Republic, October 2013*. Electoral Studies, 2014/2.
- WOJTAS, Kinga: *Poland*. In: *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Szerk. HAVLÍK, Vlastimil – PINKOVÁ, Aneta. Masaryk University, Brno, 2012.